

Zeventiende jaargang • nummer 33 • mei 2009

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

**Couperus
als sportliefhebber**

**ANTIQUITEITEN
EN
TAXATIES**

**NOORDEINDE 164 EN 164A
2514 GR 'S-GRAVENHAGE
TELEFOON 070 - 365 39 07
FAX 070 - 365 39 08**

S. VAN LEEUWEN

Een bekend adres in Den Haag aan het Noordeinde met een gevarieerde collectie antieke meubelen, Chinees porselein en Delfts aardewerk, maar ook een bron van inspiratie voor een geschenk.

De plek waar Louis Couperus in de jaren twintig reeds zijn inkopen deed en in de lommerrijke tuin inspiratie opdeed voor zijn boeken. In deze tuin werd ook de bekende foto gemaakt met zijn hond Brinio.

In deze nog ongerepte tuin kunt u genieten van de natuur en een keuze maken uit de tuindecoraties en tuinmeubelen met een nostalgisch karakter.

**Open:
dinsdag t/m vrijdag 11.00 - 17.30 uur
zaterdag 11.00 - 17.00 uur
en op afspraak**

Inhoud

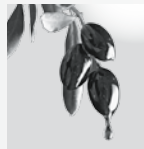
Op de omslag: de Franse bokskampioen
Georges Carpentier

Maarten Klein **4**
**'Ware ik slechts voetballer,
ware ik slechts bij Feyenoord'**
Couperus als sportliefhebber

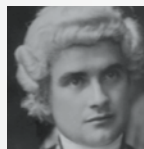
14 Martijn Icks
L'Agonie versus De berg van licht
*Beelden van Heliogabalus
bij Couperus en Lombard*

Rémon van Gemeren **28**
**De oneindigheid van
menselijke verhoudingen**
*Vraaggesprek met
Ton Anbeek*

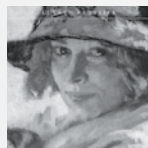
32 Twee vrienden bij maanlicht
*Het favoriete fragment van...
Jos Versteegen*

Gé Vaartjes **34**
Dienstbaar aan het boek
*Walter van der Kamp,
regisseur (1926-2009)*

40 Nieuwsbrief
Louis Couperus Museum

**Van en over Couperus 44
en anderen**

49 Korte Arabesken

Recensie 52
Images of Elagabalus

55 Recensie
*Een dandy in de Oriënt.
Louis Couperus in Afrika*

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet †

Comité van aanbeveling:

Dr. R. Breugelmans	Oud-conservator Universiteitsbibliotheek Leiden. Bezorger van onder meer <i>Louis Couperus Lion of the Season</i> , <i>Louis Couperus, Tussen Alexandrië en Londen</i> en <i>Louis Couperus in den vreemde</i> .
Dr. L. Dirix	Auteur van de dissertatie <i>Louis Couperus en het decadentisme. Een thematologische confrontatie</i> .
Prof.dr. H.F.J. Horstmanshoff	Bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de Antieke Geneeskunde aan de Universiteit Leiden. Auteur van 'En ik verheugde mij om de rijzende zon'. Een gladiator-verhaal van Louis Couperus (Couperus Cahier VI).
Dr. M. Klein	Universitair hoofddocent Radboud Universiteit Nijmegen. Auteur van onder meer <i>Over Eline Vere van Louis Couperus</i> , <i>Couperus en het Corpus Hermeticum</i> en <i>Noodlot en Wederkeer</i> .
Dr. J.E. Koch	Docent neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie <i>De koningsromans van Louis Couperus en Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies</i> (Couperus Cahier I).
Prof. dr. H.T.M. van Vliet	Freelance onderzoeker. Bezorger van de <i>Volledige Werken Louis Couperus</i> . Auteur van onder meer <i>Eenheid in verscheidenheid</i> en <i>Versierde verhalen</i> .

Bestuur:

Drs. Petra Teunissen-Nijse	Voorzitter
Han Peek	Penningmeester
Drs. Tessy van de Ven	Secretaris
Mr. Pieter Verhaar	Vice-voorzitter
Drs. Peter Hoffman	Algemeen lid
Ria Keene-Fiolet	Algemeen lid
Drs. Liesje Schreuders	Algemeen lid

Stichtingsregister Kamer van Koophandel: S-157707

Geachte donateurs,

Natuurlijk was ik bijzonder vereerd toen ik het eindredacteurschap van *Arabesken* van Peter Hoffman mocht overnemen. *Arabesken*: hét tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap – niet zomaar een clubblad, gevuld met mededelingen en nieuwtjes, ‘slechts’ bestemd voor de leden, maar een serieus journalistiek product, waarin al meer dan tien jaar door Couperuskenners wordt gepubliceerd.

U begrijpt dat ik vol enthousiasme aan het werk ben gegaan, op alle mogelijke manieren terzijde gestaan door mijn voorganger Peter Hoffman, én door mijn mederedacteuren (vanaf dit nummer behoort ook Susanne Onel tot onze vaste medewerkers), om de letterkundige kwaliteit van *Arabesken* voor de toekomst te bewaren.

Ondertussen bekwam mij een aantal vragen. Welke richting gaat het Couperusonderzoek uit, nu biograaf Bastet niet meer onder de levenden is, en vooral: welke rol kan *Arabesken* daarbij vervullen? Kunnen we u, donateurs, blijven bedienen met informatie over het Genootschap en al zijn activiteiten, terwijl we de kritische standaard die Hoffman heeft bereikt, zo mogelijk nog hoger stellen?

Dit zijn vragen waarop de antwoorden hopelijk in de toekomst liggen. Over andere vragen kunnen we echter nu al speculeren. Zo heb ik vanzelfsprekend even stilgestaan bij de titel van ons tijdschrift, waarvan alweer het drieëndertigste nummer voor u ligt. *Korte arabesken* is natuurlijk de naam van een bundel autobiografische schetsen van Couperus uit 1911. En voor wie weleens de Moorse architectuur en de daarvan afgeleide kunst heeft bekeken, mag het geen verrassing zijn dat onze auteur, die over een meanderende stijl beschikte, zich door eindeloos voortgaande lijnpatronen liet inspireren.

Ook arabesken zélf zijn wel eens onderwerp van zijn werk geweest. Een prachtig voorbeeld vindt u in *Psyche*, hoofdstuk 23: ‘Uit de levend scharlaken kraters, de oranje krochten, opkrinkelend als spiralen van gloed de helsche chimera’s met staartarabesken; half arabesk, half beest; half draak, half krul: vlamme-zeepaarden; zij spuwden en bliezen den gloeibrand aan.’ Maar wist u dat het woord ‘arabesk’ ook op veel andere manieren terugkeert in onze hedendaagse kunst en cultuur? Zo is er in Duitsland een geheel nieuwe muziekvorm ontstaan uit de vermenging van blues en Turkse ritmes: de zogenaamde R’n’Besk. En in de danskunst duidt ‘arabesk’ een houding aan waarbij een been achterwaarts gestrekt wordt opgetild.

Over dansen gesproken: in dit nummer vindt u een artikel van de hand van Martijn Icks, ontvanger van de Couperuspenning 2009, over de verbeelding van het ‘dansende keizertje’, de uit Syrië afkomstige Heliogabalus, in Couperus’ *De berg van licht* en in Lombards’ *L’Agonie*. Caroline de Westenholz wijdt een bespreking aan Icks’ proefschrift *Images of Elagabalus*, waaraan Icks’ artikel is ontleend.

Er zijn ook andere verbanden te leggen tussen Couperus en de wereld van het Midden-Oosten: José Buschman deed er onderzoek naar. Een bespreking van het resultaat, *Een dandy in de Oriënt. Louis Couperus in Afrika*, dat onlangs feestelijk werd gepresenteerd, vindt u ook in dit nummer.

Trouwens, in Buschmans boek valt te lezen dat Louis Couperus tijdens zijn reizen in Noord-Afrika een boek over het boksen kreeg toegestuurd van een zekere heer Toepoel, boksleraar te Den Haag. Over deze Toepoel en andere sporters uit de tijd van Couperus, en natuurlijk over Couperus’ eigen enthousiasme voor sport, gaat ons openingsartikel door Maarten Klein.

In een vraaggesprek benadrukt emeritus hoogleraar Ton Anbeek, dat Couperus heeft gezegd dat alles over hem in zijn boeken is te vinden. Is dat misschien een stille wenk naar aankomende Couperusonderzoekers, om niet enkel de biografische details, maar juist de prachtige teksten van onze grootste romanschrijver als uitgangspunt te nemen? Wie zeker de tekst als uitgangspunt nam, was televisieregisseur Walter van der Kamp, die 27 februari jongstleden overleed op 83-jarige leeftijd. Gé Vaartjes wijdt een gepast in memoriam aan de man achter de verfilmingen van *De stille kracht* en *Van oude mensen...*, wiens credo luidde: 'Ik ben als bewerker bezig in de geest van de auteur.'

Het favoriete fragment is deze keer van de hand van Jos Versteegen, die onze aandacht richt op de immer mysterieuze Orlando, van wie we misschien binnenkort nog meer zullen horen...

En wat mijn eigen opvattingen over Couperus en zijn werk betreft: daarover hebt u in het vorige nummer van *Arabesken* kunnen lezen. Hier rest mij niets dan u gerust te stellen dat onze overige rubrieken, 'Van en over Couperus en anderen' en 'Korte Arabesken', ook in dit nummer niet ontbreken, en u vanzelfsprekend veel leesplezier toe te wensen. 🍀

*Namens het bestuur en de redactie,
Liesje Schreuders*

‘Ware ik slechts voetballer, ware ik slechts bij Feyenoord’

De jonge Couperus moest niet veel van sport hebben, maar uit het journalistieke werk van de oudere Couperus blijkt dat hij wel degelijk op de hoogte was van het snel aan populariteit winnende voetbalspel. Bovendien deed de auteur op latere leeftijd zelf aan sport: kamergymnastiek, worstelen en boksen. Deze laatste bezigheid bracht hem in contact met de heer Toepoel, die in Den Haag een Bokszaal exploiteerde. Wie was deze Toepoel en wat trok Couperus aan in diens ‘Modelschool voor harmonische lichaamsontwikkeling en zelfverdediging’?

Door Maarten Klein

In de zestig jaar dat Couperus op deze aardbol rondzwierf, werd het in de betere kringen steeds gebruikelijker om iets aan sport te doen. Tennis, wielrennen, voetballen, kortom alle sporten die in onze tijd miljoenen mensen aan de buis kluisteren, werden in Couperus' tijd immens populair bij degenen die tijd en geld hadden om iets aan lichamelijke oefening te doen. Sporen daarvan vinden we in Couperus' romans terug: in *Eline Vere* wordt op de Horze gewandeld, gezwommen en gecricket, Elly Takma wordt in *Van oude mensen* een tennis-ster, zij het kortstondig, Henri van der Welcke en zijn zoon Addy pakken graag hun 'wiel' en fietsen dan als heuse wielrenners kromgebogen over het stuur Den Haag uit, en Gerrit van Lowe onderhoudt zijn lichaam door oefeningen met halters. Maar veel is het niet: de meeste romanfiguren doen niets

Het Nederlands Elftal met zes van de zeven spelers die Couperus in zijn twaalfde 'Intieme impressie' noemt: Harry Dénis (geheel links), Jo Jole (tweede van links), doelman Jan de Boer (met witte trui), Dick Sigmund (direct rechts van De Boer), Ber Groosjohan (derde van rechts) en Eb van der Kluit (uiterst rechts). Zij staan gereed voor de wedstrijd Nederland-België (1-1), gespeeld op 29 april 1923 te Amsterdam, een week voor de publicatie van Couperus' twaalfde 'Intieme impressie'

De wraak van arbeiderszoon Kees Pijl

Voetballers waren in Couperus' tijd voor het overgrote deel fijnbesnaarde heren uit de betere kringen. Alleen Feijenoorders kwamen uit arbeidersgezinnen. Namens Feijenoord maakte Kees Pijl deel uit van het Nederlands Elftal dat in 1924 in Parijs aan de Olympische Spelen meedeed. Hij werd door zijn collega-voetballers weinig hoffelijk behandeld. Bij de maaltijd mocht hij niet aan dezelfde tafel zitten, omdat hij volgens zijn medespelers de etiquette niet in acht zou nemen. Pijl, diep beledigd, pakte meteen zijn koffers. De officials wisten zijn vertrek te voorkomen door de andere internationals te dwingen hun excuses aan te bieden. Kees Pijl bedacht zich gelukkig en speelde de volgende dag tegen Roemenië. Zijn wraak was zoet: hij scoorde viermaal!

aan sport en men krijgt de indruk dat sport voor de jongere Couperus niet veel betekende.

Zijn broer John Ricus Couperus jr. bevestigt dat. Louis Couperus en zijn vader, schrijft hij aan Henri van Booven, hadden beiden een hartgrondige hekel aan algebra en scheikunde, maar in tegenstelling tot Louis 'voelde mijn vader veel voor sport van dien tijd: zwemmen, schermen, paardrijden, voetreizen en dergelijke. Louis (...) heeft daarvoor nooit iets gevoeld. De sportchromosoom is dus niet van den vader op den jongsten zoon overgeplant. Kaartspel, schaken, billardspel, waren allen voor Louis nuttelooze inspanningen van lichaam of geest, waardoor hij zich niet voelde aangetrokken....'¹

Wie het journalistieke werk van de oudere Couperus leest, krijgt een heel ander beeld van zijn belangstelling voor sport. In zijn twaalfde 'Intieme impressie', gepubliceerd op 6 mei 1923 in *Het Vaderland*, dus vlak voor zijn dood, vertelt hij zijn lezers dat hij ongelooflijk jaloers is op al die voetballers die in de kranten zoveel

aandacht krijgen. Voor hem als letterkundige tonen de journalisten en critici heel wat minder belangstelling! In zijn eigen woorden:

Wie dat dan zijn, over wie zoo veel geschreven wordt en van wie ik heftig jaloersch ben? Wel, ik beken het u eerlijk, in de hoop, dat uwe sympathie o lezer, mij troosten zal! Ik, auteur, ben jaloersch van iederen voetballer, van elken goeden voetballer, maar ook van iederen minderwaardige, ja van iederen slechte.

Nu is het gezegd, nu is het niet langer in de bitterheid van dit te kort gedane gemoed verzwegen; nu kan ik er over uitweiden. O jaren reeds heb ik in stilte geleden, dat er zoo weinig over mij geschreven werd in de dagbladen; nu is de maat overvol; ik kòn mijn leed niet meer in mij houden, het verstikte mij, het greefde mij en nu, ik beken het u, nu schud ik, razend van ijverzuchtige woede, mijne gebalde vuisten en snik en hik: ware ik slechts een voetballer, ware ik slechts bij Feyenoord, bij Go-Ahead, bij RCH, bij ADO of VUC, of ware ik slechts bij Quick.²

Couperus kent niet alleen de namen van roemruchte voetbalclubs, maar blijkt ook goed op de hoogte van de voetbalregels en -terminologie. Doelpunt, hoekschop, voorhoede, middenlinie, goal, free-kick, strafschop: de Haagse schrijver lijkt het spelletje heel aardig te kennen, en constateert

*Jan de Boer, van
1920 tot 1933
doelman van Ajax*

*Eb van der Kluft
(rechts) schudt
voor de wedstrijd
de hand van de
Belgische aanvoerder
(Nederland-België,
29 april 1923)*

terecht dat het 'kopwerk' van een romancier heel anders is dan dat van een voetballer. Ook noemt hij de namen van enkele topvoetballers uit zijn tijd: Jan de Boer (doelman van Ajax, geboren in 1896, gestorven in 1988), Harry Dénis (rechtsback van HBS, 1896-1971), Jan Oosthoek (middenvelder bij Sparta, 1898-1973), Dick Sigmond (linksbuiten van DFC, 1897-1950), Ber Groosjohan (rechtsbuiten van VOC, 1897-1971), Jan Jole (linkshalf van Willem II, 1890-1953), Eb van der Kluft (linksback van Blauw-Wit, 1889-1970). Al deze vergane voetbalgrootheden hebben in het Nederlandse Elftal gespeeld, wat gemakkelijk via Google of een ander zoekprogramma te achterhalen is (bijvoorbeeld op websites als www.knvb.nl of www.voetbalstats.nl).

Wie *Het Vaderland* of andere kranten uit de jaren rond 1920 doorbladert, kan Couperus alleen maar gelijkgeven: wat een papier en drukinkt werd er ook al in die tijd besteed aan Koning Voetbal! Zo beslaat het verslag in *Het Vaderland* van de voetbalwedstrijd Nederland-België van 29 april 1923, waarin zes van de zeven door hem genoemde spelers acte de présence gaven, maar liefst tweederde pagina.

Couperus' twaalfde 'Intieme impressie' is een stukje vol gespeelde jaloezie. 'Als een boek van mijn pen wordt besproken door Henri Borel, Frits Lapidoth, Johan de Meester of Is. Querido, is dat in anderhalve kolom gedaan. Is dat nu rechtvaardig en genoeg?' Hij heeft er een jaar op zitten blokken, heeft zijn stof in hoofdstukken ingedeeld, heeft duizenden mooie zinnen geschreven en de mooiste woorden gezocht, heeft kwistig met punten, komma's en puntkomma's gestrooid, en dan komt er een collega-schrijver, die beweert dat het boek mooi is of even mooi als het voorafgaande werk, of minder mooi. De recensent haalt anderhalve pagina aan en spreekt de wens uit dat het volgende werk even succesvol of liefst nóg succesvoller moge zijn, en klaar zijn Henri, Frits, Johan of Israël weer.

En dan is het uit. Daar ligt mijn nieuwe roman. Niemand schrijft er meer over. Ach, ach, ach, niemand heeft meer oog daarna voor de hoofdstukken, voor de zinnen, voor de komma's, en punten en aanhalingsteekens. Het is om tureluursch te worden. O, ware ik slechts voetballer, roodbroek of blauwhemd, in voorhoede of middenlinie! Zijn mijne hoofdstukken dan, ten minste als ik in vorm ben wanneer ik ga schrijven, niet te vergelijken met een bal in goede positie? Sta ik dan niet op het hoogtepunt van mijn romantisch werk, dus zoo ongeveer op bladzijde 150 of bladzijde 200, als ge liever wilt, gelijk de middelmoet van de voorhoede? Doe ik niet aan behoorlijke doelverdediging wanneer ik ijverig en vól energie voortga met mijn verhaal?

Het is duidelijk: Couperus voelt zich als romancier behoorlijk tekortgedaan. Maar óók is duidelijk, dat hij zich een behoorlijke kennis heeft verworven van de voetbalsport. Waar hij die kennis vandaan heeft gehaald – alleen uit wedstrijdverslagen in de kranten of ook door het bezoeken van voetbalwedstrijden – is moeilijk te beoordelen, laat staan of hij deze tak van sport écht leuk vond.

Hoe anders is dat met de sporten die hij in zijn derde 'Intieme impressie' behandelt: boksen en worstelen.

Toepoel's Modelschool

Het is wederom Henri van Booven die ons in zijn biografie erop gewezen heeft dat de oudere Couperus werkelijk van sport hield en er zelf ook aan deed: 'Hij die alle lichaamsoefening verfoeid had, begon in oorlogstijd met halters kamergymnastiek te maken.'³ Couperus' sportliefde blijkt vooral uit zijn derde 'Intieme impressie' (*Het Vaderland*, 11 februari 1923), handelend over worstelen en boksen, twee verdedigingssporten die Couperus na aan het hart gelegen hebben en waar hij met een zekere deskundigheid over weet te schrijven. Hij deelt ons mee een bezoek te hebben gebracht aan de Bokszaal van de heer Toepoel in de Johannes Camphuystraat 165/167 te Den Haag (voor de volledigheid: het telefoonnummer was 772252). Wie was deze P.M.C. Toepoel? Hij was directeur van 'Toepoel's Modelschool voor harmonische lichaamsontwikkeling en zelfverdediging' te Den Haag, waarvan de naam later veranderd is in Toepoel-Stips' Modelschool.⁴ Op 24 februari 1931 publiceerde Joris van den Bergh een zeer informatief stukje over hem in het dagblad *Het Vaderland* (zie hieronder).

Overdruk uit
de avondeditie van
Het Vaderland
van 24 februari
1931, p.2.
Bron: Koninklijke
Bibliotheek,
Den Haag.

Naar aanleiding van een vierde lustrum

Een gezonde school met een typisch Haagsch cachet

Heyermans heeft in een van zijn Falklandjes gezegd, dat een muzikant hem aan luchtjes van roode kool en boenwas, enfin aan klein-burgerlijke binnenhuisluchtjes deed denken. Maar als je zoo 's onder je kennissen vraagt: „zeg.... e.... als jelui het woord boksleeraar ziet staan, waar denk je dan aan,” dan komen daar geurtjes bij te pas uit volkskroegjes.

Zoo is het publiek nu eenmaal.

Omdat het wel eens zoo is, neemt het aan dat het altijd zoo is.

Bij het woord professor denkt het publiek altijd aan 'n razend knappe kerel, en bij het woord tooneelspeler denkt het aan iemand die met een rekening in de eene hand zich met de andere wanhopig achter 't oor krabt, terwijl er toch even goed acteurs zijn die een benijdenswaardig banksaldo hebben loopen. Door dat generaliseer vergist het publiek zich telkenmale en ik zal nu eens laten zien hoe het zich ten aanzien van den boksleeraar vergist.

Daar heb je bijvoorbeeld mijn ouwe brave vriend P. M. C. Toepoel. Dat is een doodgewone boksleeraar, een man die je leert 'n mep te ontwijken en een mep uit te deelen. Wanneer je nu dat kunstje wilt leeren, en je naar dien man toe gaat, dan verwacht je een biefstuk op beenen te zien met 'n kop als 'n grimmige puchhond waar 'n helse lust op afgegraveerd staat om je 'n knock out te verkoopen. En als zijn mond open gaat verwacht je het geluid van 'n vollen treffer.

Je gaat naar de Johannes Camphuysstraat, zoekt naar nummer 199⁵, je ziet dat je terecht bent, want er zit 'n plaatje „Toepoels model-school” aan de deur, je drukt op het knopje van de elektrische schel.... en ne.... daar staat voor je een heelemaal niet robuste en heelemaal niet groote man, met den schedel van een geleerde, met goeidge, gevoelige oogen die besloten liggen tusschen twee scherphoekige geestige lijnen en die je welkom heet met een zachte beschaafde stem, ieder woord zorgvuldig articuleerend.

Er staat voor je een geboren gentleman, een man van beschaving en ontwikkeling, een man met een brave inborst, gevoelig als een kind.

Hoe is die man, die capaciteiten te over heeft om zich eene maatschappelijke positie te verwerven, welke zich verre verheft boven die van boksleeraar, tot het kiezen van dit overigens zeer eerzame beroep gekomen?

Ik ken Toepoel langer dan dertig jaar, ik ken hem goed, en ik kan het u dus zeggen.

Toepoel is van huis uit een penzer en een strijder, hij peinsde over de wereldinrichting en over sociaal-economische problemen, en zijn strijdersnatuur bracht mede, dat hij het niet bij gefilosofeer en papieren beschouwingen liet. Hij wilde — als jonge gevoelige kerel hartstochtelijk bewogen — daadwerke-

lijk medestrijden. Hij — de idealist — trad uit den werkring, welke hem welstand en luxe verschafte en hij liet zich verstrikken in het avontuur van Fréderik van Eeden: de kolonie Walden.

Ik weet niet meer wie het was, maar er heeft er een gezongen:

Wie in zijn jeugd geen dwaasheid deed
Wordt nimmer recht verstandig.⁶

De dwaasheid van zijn jeugdijaren heeft Toepoel ingezien, maar zooveel idealist is hij toch gebleven, dat hij als leeraar in physical culture liever werkzaam is in het directe persoonlijke belang van menschen, die naar gezondheid en behoud van gezondheid streven, dan terug te keeren naar zijn werkzaamheid van voorheen.

* * *

In 1881 is hij geboren. Hij liep de H.B.S. af en de Handelsschool en vond eene positie in het Bankwezen. En op een groot Amsterdamsch Effectenkantoor werd hij procuratiehouder en aanstaand deelgenoot. Een zijden bed stond voor hem klaar. Hij kon er zich zoo maar in laten glijden.

Doch wat spreken welstand en weelde tot een jong gevoelig idealistisch gemoed, tot een artistieke mediteerende natuur, tot iemand die fel is in zijn sympathieën en nog feller in zijn antipathieën, tot een dichtertijken dreamer, die bij het opengaan van het eerste madeliefje van ontroering heeft.

Wat zeggen deze dingen tot een jongeman, die hij het hoopvol zoeken en taalen, naar Confucius, Nietzsche en Hegel grijpt, die Anne Besant door werkt en Tolstoi, die een artistieke bevrediging zoekt bij Kloos, ja: bij den Kloos van meer dan dertig jaar geleden vooral, bij Gorter, van Eeden, van Looy. Die te midden van de Goois-he schilders verkeert en bij de schilderkunst troost zoekt in de ateliers vooral van Van Bever en Herman Gouwe.⁸

Hij was een geestelijk zwerver, een zoeker.

Maar toen reeds was het bij hem: werken aan den geest, maar ook werken aan het lichaam.

Hij bokste bij Placké.⁹ Trainde voor en na kantoortijd en werd in 1902 kampioen van Nederland in het lichtmidden gewicht en in 1903 in het middengewicht.

En toen was het dat de idealist het idealisme in de praktijk op ontgoochelende wijze leerde kennen: Walden.

En na de mislukking van Walden trog hij naar Engeland en nam hij daar les in boksen en in lichamelijke ontwikkeling bij Frank Graig,¹⁰ prof. Newton,¹¹ Madden,¹² Mainquet,¹³ Berger,¹⁴ Willie Lewis,¹⁵ Régner,¹⁶ Joe Jeanette¹⁷ e.a.

Maar meteen las hij de groote Engelsche dichters en de groote Engelsche schrijvers en denkers, ontwikkelde hij zijn journalis-

teiken aanleg door voor tal van Nederlandsche bladen en periodieken wijsgeerig getinte artikelen te schrijven en legde hij de hand aan enige botken en boekjes o.m. Het Boksen (Nijgh en Van Ditmar), Hoe versterk ik mijn lichaam, Het origineele Jujitsu, en Knotszyaaien en balstooten (alle bij J. F. v. d. Ven te Baarn).

En toen, 3 Maart 1911 (dus 3 Maart a.s. is de dag van zijn 20-jarig jubileum) opende hij te 's-Gravenhage „Toepoels modelschool”, de inrichting die een typisch Haagsch cachet zou krijgen.

Ik heb iets van den persoon verteld omdat de aard van dezen persoon samenhangt met den aard van zijn cliëntèle.

Denk niet aan bokswedstrijden.

Hier hebt ge met sanitary-boxing en met lichaamsontwikkeling louter ter wille van de gezondheid te doen.

En gij weet niet hoevelen en wie het boksen beoefenen, want ge hebt er nooit van in de courant gelezen.

Het boksen is niet dood. Het leeft. Het leeft zooals het schaken, waarvan de leefkracht niet tot uiting komt in de enkele openbare wedstrijden, doch dat leeft: binnenshuis, achter de gesloten deur.

Als man van beschaving, als man van meer dan alledaagsche ontwikkeling, als man van „wetenschap”, past hem den omgang met menschen van beschaving, met menschen van ontwikkeling en van geestelijke en maatschappelijke standing. En door zijn zaal hebben dan ook de stemmen geklonken — en klinken zij nog — van voor-aanstaanden in de wereld op velerlei gebied. En zij hebben geklonken in tal van talen.

Ik heb hier voor mij liggen Engelsche brieven uit Belgrado, uit Beiroet, uit Rotterdam en Amerika van leden van het corps diplomatique waarin aan Toepoel wordt geschreven hoezeer zijn lessen den briefschrijvers zijn te stade gekomen, brieven die niet stijf officieel, doch vriendschappelijk zijn gesteld. Ik heb hier voor mij liggen brieven van jonge en oudere Nederlanders uit Australië, Ned.-Indië en Zuid-Amerika, die getuigen dat zij hun corpus, dank zij o.m. het werken bij Toepoel, met opgewektheid door het moeilijke leven heen dragen.

En bokste bij hem niet de zoon van Graham, den Engelschen gezant; de zoon van Rev. Bevan, den Engelschen dominé? Bokst bij hem op het oogmerk nog niet een bekend Nederlandsch predikant? Bokste er niet de zoon van den ten secretaris van het Amerikaanse gezantschap, Norweb?; bokste er ook niet de le secretaris Norman Armour zelf en de consul Groth? Was niet een van zijn leerlingen de Roemeensche prins Alex Cantucuzène en de Fransche baron d'Honincthun? Ik kon doorgaan.

Van de ministers Colijn en Idenburg werden de zoons leerling, zoo goed als dit werden de oud-minister Kan, jhr. mr. C. Feith en zoovele anderen. Doktoren, ingenieurs, advocaten, ambtenaren, luitenaants en kapiteins, figuren uit de wereld van handel en industrie, alle faculteiten, tot astronomen toe, hebben zijn leerlingen opgeleverd. Daisy Walker (Lilly Green) en andere danseressen hebben zijn school doorloopen en van de sportlui waren het o.m. mr. Diemer Kool,¹⁸ jhr. Bosch van Drakestein,¹⁹ mr. Loke,²⁰ Boutmy,²¹ Luyke Roskot,²² Peny Maier,²³ Van Romondt,²⁴ majoor Kool.²⁵

En was het niet Louis Couperus die zich tot Toepoel wendde en die door Toepoel werd afgebracht van het zwaar halteren (hoevelen weten dat de groote letterkundige dezen vorm van athletiek beoefende?) en overging tot lichter werk. Een van de kostelijke literaire opstellen die Louis Couperus in Het Vaderland heeft geschreven, is dat niet ontstaan in de zaal van Toepoel, waar hij Toepoels herdershond Brinio heeft leeren kennen?

Toepoel is leeraar geworden aan de Academie voor Lichamelijke Opvoeding te Amsterdam voor opleiding tot leeraar M.O. Lichaamsopvoedingen, welk instituut is ingesteld door de Ned. Ver. tot Inrichting van een Wetenschappelijk Centrum voor Lichamelijke Opvoeding, en, wat typeetend is, onder zijn zaalleerlingen telt hij verscheidene zoonpjes van medicij.

Ook vele meisjes en vrouwen volgen zijn lessen, zijne methodelooze methode.

Vroeger vroegen de dames les onder het motto: zelfverdediging. Er was toen zelfs een lang niet sidderaal-achtige dame, die hegeerde eenige kilo's zwaarder te worden.

Daarna volgde een periode dat de dames in Toepoels zaal kwamen werken om magerder te worden.

De periode is gevolgd door een, waarin „lenigheid” de drijfveer was.

En thans is het weer de zelfverdediging welke haar de zaal doet bezoeken.

Zoo even had ik het over den herdershond Brinio, waarover Couperus schreef, zooals hij ook, zowel in Het Vaderland als in de Haagsche Post heeft geschreven, over het boksen en de school van Toepoel.

Toepoel met zijn warm, menschlievend hart, heeft een nog veel gevoeliger hart voor dieren. Het leed aan een dier veroorzaakt, voelt hij nog heviger dan dat het hem zelf ware toegebracht. En daar, ja! op het gebied der dierenbescherming, daar ligt toch wel het eigenlike levenswerk van Toepoel. Wat heeft hij er voor gestreden, voor opgeofferd. Tal van bladen hebben zijn strijdartikelen ter bescherming van het dier onder bijval ongenomen, doch het zijn vooral zijn artikelen in Het Vaderland geweest, welke den stoot hebben gegeven tot de totstandkoming (in 1927) van de Vereeniging voor Wettelijke Dierenbescherming. Zonder onderscheid van politieke kleur maakt deze vereeniging bij verkiezingen voor Tweede Kamer en Gemeenteraad propaganda voor candidaten, die zich als dierenvrienden hebben doen kennen. Bij de verkiezingen van 1929 kwamen 30 (dertig) van „de Wettelijke” in de Tweede Kamer. En nu hoort men binnenkort een dierenbeschermende Kamerfractie te vormen, zowel in de Eerste als in de Tweede Kamer, over alle politieke geschillen heen.

Want, zegt Toepoel, het beschermen der dieren toch is een werk van ethiek en beschaving, dat buiten alle partijverschil kan bliiven.

En als dat nu bereikt wordt, dat er zulk een fractie komt, die heilzaam werkt, waarvoor dus het dier veel leed bespaard wordt, dan kan Toepoel aan het eind zijner strijdvolle dagen gekomen, zijn hoofd rustig neerleggen en zeggen: „Goddank! ik heb toch niet voor niets geleefd!”

Joris van den Bergh

Naakt en buitenshuis

Als publicist had Toepoel een lief succes met zijn boekje *Knotszwaaien en Balstooten. Twee uitstekende middelen ter verkrijging van grootere gezondheid en schoonere lichaamsvormen*.²⁶ Uit de ondertitel wordt al duidelijk dat sport voor Toepoel in de eerste plaats schoonheid en gezondheid moest dienen. 'Na korten tijd oefenen reeds ziet Gij Uw lichaam schooner worden', schrijft hij in de inleiding en 'Als verder niet onbelangrijk gevolg geniet Gij de bekende voordeelen van alle goede oefeningen: betere gelaatskleur, gezonden slaap, goede eetlust, krachtiger blik en als *indirect gevolg*: Gij verkrijgt grootere energie.'

Het knotszwaaien dient 'naakt en buitenshuis' beoefend te worden. 'Naakt en dan voor 'n spiegel is zéér, zéér wenschelijk. Gij moet Uzelf zien werken en *naakt* zien werken om Uw lichaam te begrijpen en lief te krijgen', gaat de schrijver verder, die een alinea verder ten behoeve van zijn kuisere lezers en lezeressen toch enigszins water bij de wijn doet: 'Wil men niet naakt oefenen, dan trekke men toch ten minste zoo weinig mogelijk kleeren en in geen geval schoeisel aan of, om uit te gaan van den gekleeden mensch – we zijn 't ontwend de naaktheid als norm te beschouwen! – ontdoe U van alle Uwe kleeren en van Uw schoeisel, blijf zoo of wilt Ge iets aanhebben, trek dan 'n broekje en desnoods 'n hemd of trui aan.' Kennelijk kon de uitgever geen illustrator vinden met dezelfde nudistische idealen als die van Toepoel, want de vele afbeeldingen in *Knotszwaaien en Balstooten* tonen ons alleen heren en dames in kleding én met schoenen aan!

Van paspop tot Vrouw

Ook als het om boksen gaat, koestert Toepoel de idealen van schoonheid en gezondheid. Boksen is 'een heerlijke, schoone, nobele sport, de dans der manlijke kracht, 'n ongelooflijk snel en zeker overgaan van de eene aesthetische en krachtige houding in de andere' schrijft hij in het hoofdstuk 'Waarom boksen?' in zijn boekje *Het Boksen*, waarvan de eerste druk verscheen in 1912.²⁷ En hij raadt de lezer aan: 'Boks zelf: Gij wordt er gezonder op, omdat het spijsvertering, bloedsomloop, ademhaling verbetert en rheumatische aandoeningen en corpulentie op de vlucht jaagt, algemeene zwakte herstelt, door afleiding uw zenuwen kalmeert en U dus rust geeft bij inspannend zakenleven.'

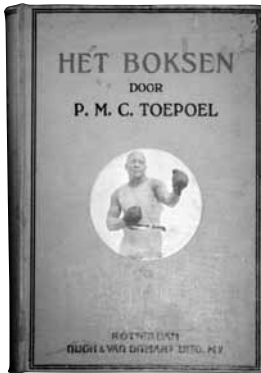
En niet alleen mannen, maar ook vrouwen moeten de sport gaan beoefenen: 'Bokst vrouwen! Zéér voorzichtig en nooit anders dan met een ervaren instructeur, opdat ook de geringste kneuzing voorkomen worde, maar b o k s t. Bokst, om in kleerenverwarring en overheersching van wansmaak Uw gezond en schoon lichaam te behouden of gezondheid te veroveren, om u te gewinnen U met gratie te bewegen, Uw gelaats- en lichaamskleur, Uw haargroei en blik te verbeteren. Boksen verdrijft Uw bloedarmoede, Uw stofwisselingsziekten, Uw nervositeit en hoofdpijn, het verbetert Uw vormen, Uw buste en Uw humeur. 't Maakt de dame van paspop tot Vrouw.'

P.M.C. Toepoel met
zijn schapendoes
Pluis

Kennismaking bij *Het Vaderland*?

Wanneer heeft Couperus deze propagandist van de bokssport, die hij in zijn tiende 'Intieme Impressie' (*Het Vaderland*, 15 april 1923) enigszins amicaal 'mijn gymnastisch

en kinologisch adviseur' noemt, leren kennen? Daarover komen we meer te weten door de reisverslagen die de Haagse auteur schreef voor de *Haagsche Post* en die in 1921 gebundeld zijn in zijn boek *Met Louis Couperus in Afrika*. In zijn zeventiende bijdrage, getiteld 'Carpentier in Algiers', die in de *Haagsche Post* gepubliceerd werd op 30 april 1921, vertelt hij dat hij de destijds beroemde bokser Georges Carpentier een demonstratiepartij heeft zien geven in Algiers. Zijn tegenstander is de Belg Leenaerts.

Het was ongelooflijk. Het was een fenomeen. Gedurende telkens drie minuten lange rounds hagelen, regenen, donderen de snelle, nooit-falende slagen en stooten op Leenaerts' tors en kop zonder dat de partenaire eigenlijk iets terug kan doen dan onhandig de vuisten gebald uitsteken. Als de steady boy met succes uitstoot, schijnt het, dat de elegante, slanke, jonge man, die wel eens wat aan sport schijnt te doen – Carpentier – dat wel toelaat. Ja, dit is zeer zeker, 'the noble art of selfdefence', opgevoerd tot een fenomenale hoogte. Er moet een geheimzinnige kracht schuilen in dit gelukskind. Hij staat daar als een antieke held, dien de goden omringen. Niet meer dan een half uurtje mocht ik Carpentier zich zien 'exhibeeren'. Het was ongelooflijk. Het was fenomenaal.

Het lot wilde dat Couperus in Algiers even daarvoor van Toepoel een exemplaar van (de tweede druk van) zijn boek *Het Boksen* toegestuurd kreeg, dat hij, naar eigen zeggen, drie dagen lang bestudeerd heeft. Het is uiterst onwaarschijnlijk dat Toepoel een exemplaar naar een voor hem wildvreemde schrijver zou sturen. Blijkbaar kenden Toepoel en Couperus elkaar al zo goed, dat de eerstgenoemde er niets vreemds in zag om de grote schrijver de

nieuwe uitgave van zijn handboek *Het Boksen* (1920) toe te sturen. De kennismaking kan plaatsgevonden hebben op de burelen van het dagblad *Het Vaderland*, de krant waarvoor Couperus feuilletons schreef en waarin Toepoel vanaf 20 februari 1920 regelmatig stukjes schreef over boksen. ♣

Noten

1. Henri van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*. Velsen, 1933, p.27-28.
2. Louis Couperus, 'Intieme impressies XII'. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.634.
3. Van Booven, p.25.
4. Voor het volledige adres, het telefoonnummer en de nieuwe naam van Toepoels school zie P.M.C. Toepoel, *Weerbaar. Handleiding voor zelfverdediging*. Amsterdam, 1935.
5. Dit huisnummer komt niet overeen met het nummer dat vermeld staat in *Weerbaar*. Zie noot 4. Mogelijk heeft er na 1931 een vernummering plaatsgevonden.
6. Joris van den Bergh citeert hier P. A. de Génestet niet helemaal correct. De regels luiden: *Die nimmer dwaas was in zijn jeugd, wordt nimmer recht verstandig*. De regels zijn afkomstig uit het gedicht 'Een liedje aan een jong student'.

7. Annie Besant (1847-1933) was onder meer presidente van de Theosophical Society en schrijfster van menig boek en artikel op het gebied van de theosofie. Zie www.nl.wikipedia.org/wiki/Annie_Besant.
8. De schilder Herman Gouwe is in 1875 geboren te Alkmaar en gestorven op Tahiti in 1965. De schilder Van Bever is mij onbekend.
9. Henry J.J. Placké, een Britse bokser, die zich in 1897 te Amsterdam vestigde. Zie P.M.C. Toepoel, *Het boksen*. Rotterdam, z.j. [1912]. Bij de foto van Placké is vermeld: 'Henry J.J. Placké, die 't methodisch boksen hier invoerde. Naar een photo genomen voor zijne partij met Fisher, in Australië. Placké draagt handschoenen van 2 Eng. ons. (56 gram)'.
10. Frank Craig, geboren in 1870 in New York, stond bekend als de 'Harlem Coffee Cooler'.
Zie www.cyberboxingzone.com/boxing/craig-f.htm.
11. Ik heb geen idee wie prof. Newton is.
12. Bedoeld moet zijn bokser en manager Billy Madden, geboren in Londen in 1852 en gestorven in New York in 1918. Zie www.cyberboxingzone.com/boxing/madden-billy.htm.
13. Bedoeld moet zijn Mainguet, met een g en niet met een q, een Franse boksleraar. Wanneer hij geleefd heeft en wat hij gedaan heeft, heb ik niet kunnen achterhalen.
14. Zwaargewicht Samuel Berger werd geboren in Chicago in 1884 en stierf in San Francisco in 1925. Zie [www.en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Berger_\(boxer\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Berger_(boxer)).
15. De bokser Willie Lewis (Henry Besterman) werd geboren in 1886 te New York en stierf in Philadelphia in 1956. Zie www.cyberboxingzone.com/boxing/lewis-h.htm. Bij de foto van Lewis in Toepoel (1912) schrijft de auteur: 'Willie Lewis, een der meest wetenschappelijke invechters, gold langen tijd voor lichtmiddengewicht (welter) wereldkampioen.'
16. Ernest Régnier is een Franse jiu-jitsuleraar. Wanneer hij precies geleefd heeft, is mij onbekend.
Zie www.pagesperso-orange.fr/laurent.thomas/ffjj.htm.
17. De zwaargewicht Joe Jeannette werd in 1897 geboren in New Jersey en stierf in 1958 in New York. Zie www.en.wikipedia.org/wiki/Joe_jeanette. (De spelling *Jeanette* met één n is fout.) Bij de foto van Joe Jeannette in Toepoel (1912) staat vermeld: 'Joe Jeannette, mesties, waarschijnlijk na Johnson de beste zwaargewicht der wereld.' Een mesties is iemand die een Spaanse of Portugese vader heeft en een Indiaanse moeder, of omgekeerd.
18. Arthur Diemer Kool (1896-?) was een beroemd tennisser en directeur van de Incasso Bank.
19. Gerard Bosch van Drakestein (1887-1972) was een wielrenner. Hij reed onder de schuilnaam Ulysses om zijn adellijke familie niet in verlegenheid te brengen. Zie www.nl.wikipedia.org/wiki/Gerard_Bosch_van_Drakestein.
20. Mij onbekend.
21. Johannes Wouter ('Joop') Boutmy (1894-1972) was een voetballer. Hij won met het Nederlands Elftal in 1912 de bronzen medaille bij de Olympische Spelen. Zie www.en.wikipedia.org/wiki/Joop_Boutmy.
22. Luyke Roskot is mij onbekend. De naam Luyke Roskott (met twee t's) komt wel voor, maar wie van deze familie een sportman geweest is, is mij niet bekend.
23. Mij onbekend.
24. Mij onbekend.
25. Mij onbekend.
26. P.M.C. Toepoel, *Knotszwaaien en balstooten. Twee uitstekende middelen ter verkrijging van grootere gezondheid en schoonere lichaamsvormen*. Amsterdam, z.j. (waarschijnlijk 1910).
27. P.M.C. Toepoel, *Het boksen*. Rotterdam, z.j.

L'Agonie versus De berg van licht

In 1888 publiceerde Jean Lombard de roman *L'Agonie*, waarin beschreven wordt hoe Rome onder keizer Heliogabalus verwordt tot een losbandig oord. De jonge keizer doet zijn best om 'het Westen onder te dompelen in het pompeuze Oosten om het er stralender uit te laten komen, als uit een bad van wellusten, misdaden en goud'. Louis Couperus was onder de indruk van *L'Agonie*, maar was minder tevreden met de manier waarop Lombard de oosterse keizer presenteerde. In welke opzichten verschilt de Heliogabalus van Couperus van de Heliogabalus van Lombard?¹

Door Martijn Icks*

Tusschen de keizers heeft mij het meest altijd getroffen de figuur van het mooie zonnepriestertje, dat tot keizer werd uitgeroepen, omdat het Leger verliefd op hem was en omdat hij zoo mooi kan dansen. (...) Niemand die over hem schreef, of hij heeft hem gelasterd, zelfs Lombard. Het jongetje was een bedorven Kind en zeker hysterisch in zijn man-vrouwelijkheid, maar hij was niet enkel 'liederlijk' en meer niet. Hij was geniaal, en artiest in alles wat hij deed.²

Met deze woorden, afkomstig uit een promotiefolder die op naam van zijn vrouw stond, probeerde Louis Couperus het Nederlandse publiek in 1905 warm te maken voor zijn aanstonds te verschijnen roman, *De berg van licht*. Hierin wordt het wonderlijke verhaal verteld van Heliogabalus, een Syrische zonnepriester die reeds op veertienjarige leeftijd op de Romeinse troon belandde. Onder de naam Marcus Aurelius Antoninus regeerde hij vier jaar lang over het Romeinse rijk.

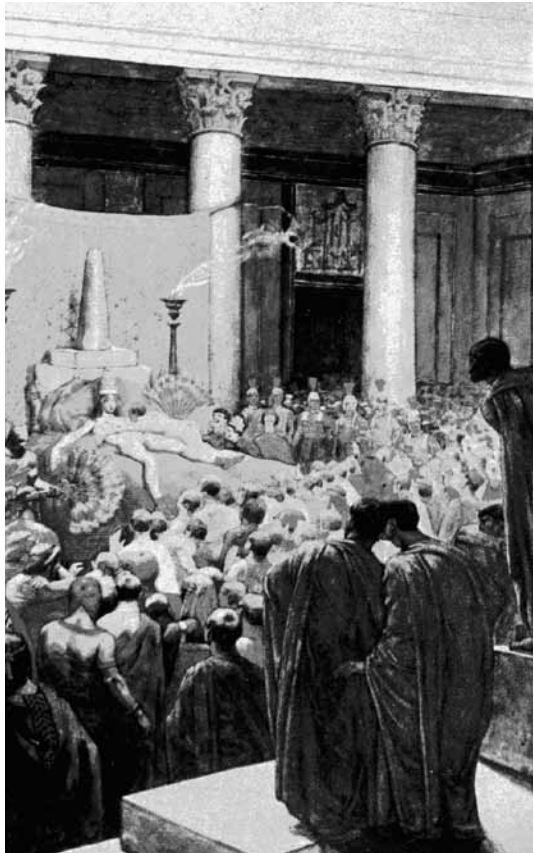
Antieke auteurs beschrijven het bewind van Heliogabalus als een aaneenschakeling van extravagante orgieën en seksuele uitpattingen, een tijd waarin de heilige Romeinse tradities met voeten werden getreden en alles op zijn kop werd gezet. Volgens de Romeinse geschiedschrijver Cassius Dio leidde de keizer 'van begin tot eind een zeer losbandig leven'. Hij zou bijvoorbeeld als prostitué langs de herbergen van de stad zijn getrokken en zich uiteindelijk zelfs in zijn eigen bordeel in het paleis aan voorbijgangers hebben aangeboden.³ Een andere geschiedschrijver, Herodianus, vermeldt dat Heliogabalus zich vertoonde 'met getekende ogen en rood gemaakte wangen. Zo bedierf hij zijn van nature aantrekkelijk gezicht met ontsierende make-up'.⁴ Het liep dan ook slecht met de jonge heerser af: toen hij achttien was, kwamen zijn soldaten in opstand en regen hem aan de speren. Zijn lijk werd onthoofd, door de straten gesleept en uiteindelijk in de Tiber geworpen. De *Vita Heliogabali*, een vierde-eeuwse biografie, achtte dit een passend einde, 'want wie de genegenheid van senaat, volk en soldaten niet wint, zal ook geen graf krijgen'.⁵

Vijftien eeuwen later velde Couperus een aanzienlijk gunstiger oordeel. In zijn ogen was Heliogabalus 'de laatste weerschijn van de Antieke Schoonheid en de Antieke (Egyptisch, Chaldeeuwse) Wijsheid', zoals hij in zijn folder schrijft. Sterker nog, 'Wat

wij nu alleen als “liederlijk” en “immoreel” beschouwen, was in den zonnegodsdienst even natuurlijk, gewoon, en lofrijk, als op dit oogenblik, voor de Roomsch-Katholieken, het opdragen van de Mis.⁶ Of deze opmerking de verkoopcijfers van *De berg van licht* veel goed heeft gedaan, valt overigens te betwijfelen.

Een minder tegendraadse kijk op de verguisde keizer vinden we in *L'Agonie*, een roman die in 1888 werd gepubliceerd door Jean Lombard. Deze Franse schrijver, geboren te Toulon in 1854, groeide in armoede op. Hoewel hij niet oud werd – hij overleed reeds in 1891 – leidde Lombard een uiterst productief leven.⁷ Nadat hij enkele jaren in loondienst had gewerkt, besloot hij de politiek in te gaan, eerst als lid van het Congrès de Marseille, later als secretaris-generaal van het Congrès de Lyon. In beide functies betuigde hij zich een fervent socialist. Lombard was hoofdredacteur van twee socialistische tijdschriften, redacteur van de *Marseille Républicaine* en publiceerde artikelen in verscheidene tijdschriften en bladen. Alsof dat nog niet genoeg was, schreef hij ook nog gedichten en romans – waaronder dus *L'Agonie*, wat we kunnen vertalen met ‘de doodsstrijd’. In deze roman beschrijft Lombard hoe Rome onder keizer Heliogabalus verwordt tot een losbandig oord waar iedereen zich aan zijn laagste driften onderwerpt. De jonge heerser doet zijn uiterste best om ‘het Westen onder te dompelen in het pompeuze Oosten om het er stralender uit te laten komen, als uit een bad van wellusten, misdaden en goud’.⁸ Door voortdurend te refereren aan het Bijbelse Babylon en de Apocalyps, roept Lombard een sfeer van naderend onheil op. Aan het slot van zijn roman worden Heliogabalus, zijn getrouwen en vrijwel elk ander personage wiens wederwaardigheden de lezer heeft gevolgd, door de opstandige soldaten op bloedige wijze van het toneel gevaagd. De doodsstrijd waaraan *L'Agonie* zijn titel ontleent, kan worden opgevat als de doodsstrijd van het bandeloze heidense Rome, dat ten langen leste bezwijkt onder het gewicht van zijn zonden.

Hoewel Couperus en Lombard de regering van Heliogabalus allebei verbinden met het einde van een tijdperk, staan ze diametraal tegenover elkaar in hun evaluatie van zijn bewind. Terwijl Lombard de Syrische keizer voorstelt als het hart van de verrotting waaraan Rome ten prooi is gevallen, beschouwt Couperus hem als een ‘laatste weerschijn’ van antieke schoonheid en wijsheid. Waarom zette de Haagse schrijver zich zo af tegen de interpretatie van Lombard, die hij als laster van de hand wees? Wat bezielde hem om een keizer die in de antieke geschiedschrijving als ‘niet alleen de smerigste van alle tweevoeters, maar zelfs van alle viervoeters’ wordt veroordeeld,⁹ te beschrijven als ‘geniaal, en artiest in alles wat hij deed’? Om een antwoord op deze vragen te vinden,

Simeon Solomon,
Heliogabalus,
High Priest of the
Sun (1866)

moeten we de visies van beide auteurs tegenover elkaar zetten. In welke opzichten verschilt de Heliogabalus van Couperus van de Heliogabalus van Lombard?

Heliogabalus in decadente kunst en literatuur

Couperus en Lombard waren niet de eerste moderne schrijvers die zich door keizer Heliogabalus lieten inspireren. Met name in Frankrijk werd in de negentiende en vroege twintigste eeuw een opmerkelijk aantal gedichten, toneelstukken en romans aan de beruchte heerser gewijd. De auteurs van deze werken werden in meer of mindere mate beïnvloed door het decadentisme, een literaire stroming die zich tegen de burgerlijke moraal keerde en haar inspiratie zocht in het kwaadaardige, het verguisde en het ziekelijke. Zoals de naam al zegt, speelde de notie van verval in decadente werken een grote rol. In een wereld die in razend tempo van aangezicht veranderde door de aanleg van spoorlijnen en de bouw van fabrieken, een wereld waarin de machine een steeds grotere rol opeiste en arbeiders een armoedig bestaan leidden in sombere metropolen, was het einde van de beschaving volgens velen nabij. De mens zou niet geschikt zijn om in zo'n onnatuurlijke omgeving te leven en zou spoedig ten onder gaan aan de kwalen die er onvermijdelijk het gevolg van waren: toenemende misdaad en corruptie, goddeloosheid, hysterie, verwijfdheid en homoseksualiteit. Het Romeinse rijk gold als het model bij uitstek voor een samenleving die in verval was geraakt. Reeds in 1734 had de baron De Montesquieu zijn invloedrijke werk *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* gepubliceerd. Sindsdien werd het woord 'décadence' met de neergang van het Romeinse rijk geassocieerd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat decadente schrijvers en kunstenaars zich voor deze samenleving – en dus ook voor keizer Heliogabalus – interesseerden.

Heliogabalus.
Foto: Ellen Kraft

Een van de bekendste decadente werken waarin de keizer ter sprake komt, is de roman *À Rebours* uit 1884, geschreven door Joris-Karl Huysmans. De hoofdpersoon van deze roman, de aristocratische dandy Des Esseintes, voelt zich zeer aangesproken door Heliogabalus, die leefde in een tijd 'toen het Romeinse Rijk op zijn grondvesten schudde, toen de waanzin van Azië en de vunzigheden van het heidendom erin overliepen'.¹⁰ De 'waanzin van Azië' slaat op de Syrische afkomst van de heerser, die in decadente werken vaak breed werd uitgemeten. 'Oost' en 'West' stonden in de negentiende-eeuwse verbeelding lijnrecht tegenover elkaar, waarbij het Westen de ratio en gematigdheid vertegenwoordigde, terwijl het Oosten geassocieerd werd met zinnelijkheid, weelde en mystiek.¹¹ Zo spreekt Louis Jourdan in zijn roman *La Dernière nuit d'Héliogabale*, gepubliceerd in 1889, over 'Heliogabalus, (...) deze jonge Syriër die, de Aziatische zeden en gewoonten in zijn gevolg meeslepend, zijn entree in de hoofdstad van het rijk had gemaakt in een praalwagen die fonkelde van de edelstenen en het verguldsel, getooid met de mijter van de satrapen, gekleed in een vrouwengewaad, en in zijn handen de symbolische representatie van de god Helios, de zwarte steen van Emesa, dragend'.¹² De tegenstelling tussen Oost en West wordt zelfs nog sterker aangezet in het toneelstuk *Héliogabale*, dat werd geschreven door Auguste Villeroy en in 1902 op de planken werd gebracht.

Als de burgeroorlog uitbreekt waarin Heliogabalus door rebellerende troepen op de troon wordt gezet, spoort een Romeinse commandant zijn manschappen aan dit koste wat kost te verhinderen: 'Het mag niet zo zijn / Dat een Barbaar een stap op de Heilige Weg zet. / Dan zouden we haar compleet prijsgeven aan de slavernij. / Aan de zonden van het afschuwelijke Oosten!'¹³

Een mooi beeld van de stereotiepe oosterling wordt gegeven op het schilderij *Heliogabalus, High Priest of the Sun*, in 1866 geschilderd door Simeon Solomon.¹⁴ We zien de keizer afgebeeld in een weelderig oosters priestergewaad, terwijl hij zijn hoofd op zijn rechterhand laat rusten en lusteloos voor zich uitstaart. Hij lijkt ten prooi te zijn gevallen aan *ennui*, ook wel *spleen*, een staat van verveling en melancholie die in de negentiende eeuw werd opgevat als een symptoom van de uitgeblustheid van het menselijke ras. Verder valt op dat Solomon de keizer zeer androgyn afbeeldt; alleen het beginnende snorretje verraad dat het hier om een man, niet om een vrouw, gaat. Ook andere negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse kunstenaars en schrijvers interpreteren Heliogabalus als androgyn. Villeroy, de reeds eerder aangehaalde schrijver van *Héliogabale*, beschrijft de keizer bij monde van Romeinse soldaten als 'zacht en blank als een meisje'.¹⁵ In zijn toneelstuk verklaart Heliogabalus de oorlog aan de Liefde, omdat hij heeft ontdekt dat hij, ondanks al zijn macht, niemand kan dwingen van hem te houden. De woedende heerser roept daarbij uit:

Jean Lombard

Slaven van Venus, het Universum is dood! Maak plaats
 Voor de Androgyn, voor de Hermafrodiet, voor het ras
 Dat de Liefde niet zal kennen.

De koppeling van Heliogabalus met androgynie is niet verwonderlijk. Antieke auteurs beschuldigden de keizer reeds van verwijfd gedrag en het dragen van vrouwenkleren. Volgens Cassius Dio zou hij zijn artsen zelfs hebben verzocht om door middel van een incisie een vagina in zijn lijf aan te brengen.¹⁶ Naar alle waarschijnlijkheid betreft het hier een apocrief verhaal, bedoeld om de vermeende verwijfdheid van de heerser extra kracht bij te zetten. Zo werd karaktermoord gepleegd op een keizer die de Romeinse elite tegen zich in het harnas had gejaagd. In de negentiende eeuw werd de verwijfdheid van Heliogabalus door velen echter uitgelegd als een streven naar androgynie, een staat van evenwicht tussen de seksen. Dit streven werd bovendien vaak verbonden met de cultus van de zonnegod Elagabal, een koppeling die in de oudheid nergens wordt gemaakt.¹⁷

Overigens was Couperus niet de eerste die Heliogabalus in een positief daglicht stelde. In 1892 had de Duitse dichter Stefan George de gedichtencyclus *Algabal* gepubliceerd, waarin hij de keizer voorstelde als een verfijnde estheet die zijn dagen slijt in een volkomen kunstmatige tuin, die zich onder het zeeoppervlak bevindt. Algabal is wel geïnterpreteerd als een alter ego van de schrijver. Hij is een kunstenaar volgens het *l'art pour l'art*-principe; kunst omwille van de kunst, losgekoppeld van de moraliteit en de maatschappij – een credo dat George ook zelf onderschreef. Acht jaar later toonde Maurice, de hoofdpersoon in de roman *La Destinée* van Louis Didier, zich nog veel explicieter gecharmeerd van Heliogabalus. Vol vuur beschrijft hij 'deze wonderbaarlijke keizer, deze onvergelijkbare

artiest' aan zijn hospita, hem prijzend als de grootste kunstenaar van zijn tijd.¹⁸ Net als Couperus verwerpt Maurice het negatieve beeld dat Lombard van Heliogabalus had geschetst; volgens hem was de keizer – 'zo bekoorlijk! zo sympathiek!' – het slachtoffer van onbegrip.¹⁹ Natuurlijk is het moeilijk te zeggen in hoeverre de auteur de visie van zijn personage deelde, al lijkt van openlijke ironie geen sprake te zijn.

Ten slotte is er het merkwaardige verhaal 'Un empereur', geschreven door Jean Richepin en gepubliceerd in 1876. Hierin lezen we hoe een jonge man, die make-up draagt en zich heeft uitgedost als vrouw, zelfmoord pleegt op een openbaar toilet. In zijn zelfmoordbriefje staat:

Ik ben achttien jaar en heb buitengewone hartstochten. Ik was geboren om keizer te zijn in de tijd van de Romeinse decadentie. Maar het huidige tijdperk is niet geschikt voor fantasten. Het is om die reden dat ik vertrek. Aangezien ik niet zoals Heliogabalus heb kunnen leven, wil ik op zijn minst zoals hem sterven, in de latrines.²⁰

Hoewel het bizarre karakter van deze zelfmoord het waarheidsgehalte van dit verhaal twijfelachtig maakt, mogen we niet uitsluiten dat het een kern van waarheid bevat. Het is goed mogelijk dat er in de late negentiende en vroege twintigste eeuw inderdaad transseksuelen en homoseksuelen waren die zich in Heliogabalus herkenden. Voor het eerst sinds vele eeuwen kon de keizer als rolmodel worden beschouwd.

Icoon of persoon

Nu ik de verschijningsvormen van Heliogabalus in de literatuur en kunst van de negentiende en vroege twintigste eeuw heb geschetst, zal ik mij richten op de interpretatie van deze figuur in de werken van Couperus en Lombard. Het eerste dat daarbij aangetekend moet worden, is dat de keizer in beide romans zeer verschillende rollen vervult. In *L'Agonie* blijft Heliogabalus op de achtergrond. Voor zover het verhaal een centraal personage heeft, is dat Madeh, een jonge Elagabal priester die met zijn meester Atillius van Syrië naar Rome is gereisd. Daarnaast beschrijft Lombard de lotgevallen van een grote groep heidenen en christenen die in de hoofdstad wonen. Hoewel deze figuren met leden van het keizerlijke hof in aanraking komen, gaat de belangstelling van de auteur duidelijk vooral naar het 'gewone volk' uit. Voor deze lieden van eenvoudige komaf is Heliogabalus een verre figuur met wie zij niet of nauwelijks in contact treden. De weinige keren dat de keizer op het toneel verschijnt, gebeurt dat met veel pracht en praal. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de volgende passage:

(...) onder een overspannend baldakijn van een zware gouden stof, geschraagd door vier in de aarde gestoken en scheefstaande speren, zit ineengezakt een weelderig onbeweeglijke menselijkheid, een luisterrijke figuur van vijftien jaar, getooid met een rechte tiara, gemaakt van parels, edelstenen en metalen, gedragen op lange haarlokken, zwart, waaronder een blankheid van vrouwelijke schouders doorschijnt onder een rijke ondertuniek van zijde die iriseert als parelmoer. En het is daar, waar Elagabalus met naakte gespreide benen op pantervellen ligt en zijn jeugdige mannelijkheid toont, dat een zwarte eunuch met een bruinige huid, witte tanden en dom rollende witte ogen hem rustig koelte toewuift met een flabellum dat is gemaakt van een groot, aan de punt gekruld lotusblad.²¹

Lombard beschrijft Heliogabalus uitsluitend van een afstand, in een zeer gestileerde omgeving, in zeer gestileerde kledij, alsof hij de lezer een soort *tableau vivant* wil voortoveren. Omdat we meekijken door de ogen van het gewone volk, zien we de keizer nooit in privé-situaties, maar uitsluitend in het openbaar. Bovendien geeft Lombard hem nauwelijks gesproken tekst. Als gevolg daarvan wordt de jonge heerser in *L'Agonie* nooit een mens van vlees en bloed. Dat is ook niet de bedoeling: de auteur wil hem niet als een driedimensionaal personage neerzetten, maar veeleer als een icoon van de weelde en decadentie die Rome tijdens zijn bewind beheersen. Hoewel Heliogabalus nog een tiener is, liggen zijn beste jaren reeds achter hem. In een treffende scène wordt beschreven hoe de jongeling op zijn bed ligt uitgestrekt, 'met, op zijn gewaad van purperen zijde, de vochtige tekenen van schending: een tiara op het hoofd; de ogen omcirkeld met zwart, verschrikkelijk, verveeld; de gelaatstreken fijn, vermoeid.'²² Rome zelf is er net zo aan toe: uitgeput, lusteloos en geschonden door de vele uitpattingen van seks en geweld die binnen haar muren plaatsvinden.

Louis Couperus was onder de indruk van *L'Agonie*, maar toonde zich niet tevreden met de manier waarop Lombard Heliogabalus presenteerde. In de eerder aangehaalde promotiefolder zet de Haagse schrijver zijn indrukken uiteen:

Toen las ik *L'Agonie* van Jean Lombard (...). Gedurende die lectuur dacht ik: Nu schrijf ik zeker mijn boek niet: het is al geschreven en mooier dan ik het doen kan... Maar na de lectuur dacht ik: neen; Lombard geeft den roman van Rome in dien tijd, en niet den roman van het keizertje; niet de ziel van het priestertje, dat zoo mooi dansen kon. En zoo ben ik er toe gekomen het boek te schrijven, en die ziel te geven, zoo goed ik kon.²³

In *De berg van licht* is Heliogabalus – eerst Bassianus, later Antoninus genoemd – de onbetwiste hoofdpersoon. De lezer wordt deelgenoot gemaakt van de gedachten en gevoelens van de jongeling, van wie een gedetailleerd psychologisch portret wordt geschilderd. In het eerste deel van de roman, dat opent in Emessa, wordt Bassianus beschreven als een beeldschone, charismatische knaap die de menigte compleet uitzinnig maakt met zijn rituele dansen voor Elagabal. Hij is 'sierlijk (...), talentvol, geniaal en goddelijk', maar wordt ook beschreven als 'de uiterste bloem eener uitbloeiende overbeschaving'.²⁴ 'De hysterie zijner sensualiteit was fel in zijn bloed medegeërfd en verscherpt door te veel kleur-geurige weekheid en weelde, te veel adoratie, en zelfs te veel mystiek, om de mannelijkheid niet voor altijd te hebben geknakt in zijn al van nature weifelende sekse', aldus Couperus.²⁵ Enerzijds is Heliogabalus dus erfelijk belast met hysterie en verwijfdheid, anderzijds zijn die kenmerken door zijn opvoeding nog versterkt.

Zoals reeds eerder is aangestipt, werden neuroses en afwijkingen in de negentiende eeuw vaak aan de slechte invloeden van de moderne beschaving toegeschreven. Tegelijkertijd zat er, net als bij Couperus, een deterministisch element in de diagnose. Homoseksuelen, hysterici en andere gekwelde individuen waren weliswaar het product van 'overbeschaving', maar hadden ook een natuurlijke aanleg voor deze afwijkingen. Zo zouden mannen die zich tot het eigen geslacht aangetrokken voelden volgens veel artsen vrouwelijke lichaamskenmerken vertonen, zoals zachte, ronde vormen en een gebrek aan baardgroei.²⁶ Het instabiele, hypergevoelige gestel van 'overbeschaafde' lieden stimuleerde bovendien hun artistieke talenten en verleende hun een zeer verrijnd gevoel

voor esthetiek. Ook Heliogabalus bezat deze kwaliteiten, zoals Couperus regelmatig benadrukt. Zo bewondert de Romeinse senator Gordianus het keizerlijke om de vele rollen die hij speelt, van 'godschoon idool' tot lustknaap tot veldheer. De jonge heerser is 'geen knaap en geen keizer, maar (...) geniaal-weg, alles'; 'een levensartiest, die voortging met zijn eindeloze herscheppingen'.²⁷ Als een orgie in het paleis uit de hand loopt, roept Heliogabalus woedend uit:

Ze zijn als zwijnen... de vuilikken! Ze braken achter de zuilen... Ze breken glaswerk, waarvan de minste schaal meer waard is, dan hun smerige koppen zouden zijn, wanneer ik ze als slaaf liet verkopen... Ze zijn noch geestig, noch lekkerbekkig, noch vroolijk; ze zijn zelfs niet wellustig zinnelijk opgezweept om tot de hoogste genieting, die der goden, te raken: ze zijn eenvoudig treurige zwijnen, die hikken en hokken en kotsen...²⁸

De keizer, met andere woorden, verwacht een zekere mate van decorum van zijn gasten. Voor hem is een orgie geen laag-bij-de-grondse schrans- en vrijpartij, maar een verheffend ritueel, dat de deelnemers niet alleen dichter bij de goden moet brengen, maar waar ook een zekere verfijning bij komt kijken.

Het meest extreme voorbeeld van Heliogabalus' gevoel voor esthetiek zijn wellicht de voorbereidingen die hij treft voor een 'luxe zelfmoord'. Couperus beschrijft hoe de keizer gouden dolken, edelstenen met vergif en zijden strengen laat bezorgen, zodat hij zich indien nodig op een esthetisch verantwoorde manier van het leven kan beroven.²⁹ De oorsprong van dit verhaal ligt reeds in de vierde eeuw, in de *Vita Heliogabali*, waarin wordt beschreven hoe de keizer zulke voorbereidingen treft. Hij zou zelfs een toren hebben laten bouwen met daaromheen gouden, met edelstenen ingelegde platen, waarop hij zich in geval van nood te pletter kan storten.³⁰ Ook in *L'Agonie* overweegt de keizer een luxe zelfmoord, 'zozeer dat zijn buitengewone leven een buitengewoon einde zou hebben, zonder weerga in de eeuwen die zouden volgen'.³¹ Hier zien we het typisch decadente verlangen naar het grootse en het fantastische, de wens om iedereen te overtreffen en iets unieks tot stand te brengen. Lombard legt echter veel minder dan Couperus de nadruk op de kunstzinnige aspiraties van de keizer. Zijn Heliogabalus omringt zich weliswaar met overdadige weelde, maar wordt nergens expliciet als kunstenaar of estheet geroemd. In dat opzicht roept de hoofdpersoon uit *De berg van licht* eerder associaties op met Algabal, de kunstenaar-keizer uit de gedichtencyclus van George, of met de keizerlijke artiest waar Maurice in *La Destinée* zo lyrisch over spreekt.

De oosterling

Net als de meeste auteurs uit de periode 1850-1914 leggen Couperus en Lombard veel nadruk op de oosterse afkomst van de keizer. In *L'Agonie* wordt de regering van Heliogabalus voorgesteld als de onderwerping van het Westen aan het Oosten, dat wordt geassocieerd met 'wellusten, misdaden en goud'.³² Van meet af aan gruwen de Romeinse burgers van de 'oosterse zeden' van hun onderdrukker en beschouwen zij oosterlingen als lieden met 'inferieure geesten'.³³ Heliogabalus profileert zich duidelijk als oosterling: zoals we al zagen, draagt de keizer geen Romeinse toga, maar dost hij zich uit in weelderige oosterse kledij. Bovendien doet de jonge heerser zelfs geen poging zich rationeel te gedragen: zijn leven lijkt slechts te bestaan uit een eindeloze reeks

seksuele uitspattingen en wreedheden, zoals het loslaten van leeuwen en gladiatoren op een menigte die zich in het paleis heeft verzameld.³⁴ Wanneer het volk van Rome in het circus zijn protest tegen hem uitschreeuwt, licht hij zijn gewaad op en toont vol minachting zijn geslacht; een duidelijk signaal hoe weinig hij zich aan de wensen van zijn onderdanen gelegen laat liggen.³⁵

Ook in *De berg van licht* staat het Westen tegenover het Oosten. Als de jonge Bassianus, na zijn kinderjaren in Rome te hebben doorgebracht, voor het eerst in Emesa komt, heeft hij onmiddellijk het gevoel dat hij daar thuis-hoort:

En dadelijk, te Emessa, had Bassianus gevoeld, dat hij geen Romein was in bloed, maar Syriër, Aziat en Oosterling. Nauwlijks ontwassen der prilheid van kinderjeugd, had hem dadelijk in Emessa verrast een lucht, atmosfeer, vreemd bekend, die hij glimlachend inademde; het bloed zijner grootmoeder, Moeza, DE Moeder, het bloed zijner eigene moeder jubelde dadelijk in hem met eene blijdschap, en hoe onbezorgd zijn kinderjaren ook waren heengebloeid in de kamers dier twee vrouwen op het Palatium, (...) tòch was het hem in Emessa, of hij in Rome altijd iets gemist had: een zoele glimlach, die in de lucht om hem aandreef, glimlach van sympathie en begroeting; warme kus van bekende wellusten; omhelzing, mysterieus en mystiek, of hij, onbewust, kind, iets gemist had, dat hem nu zoo overdadig overstelpte...³⁶

Afbeelding uit
L'Agonie van
Jean Lombard

Bloed, aldus Couperus, laat zich niet loochenen; het is niet de omgeving waarin hij is opgegroeid, maar de genetische erfenis van zijn voorouders die Heliogabalus tot oosterling maakt. Wanneer de jongen als keizer naar Rome is teruggekeerd, zal hij altijd naar het Oosten blijven verlangen, als naar een verloren paradijs dat hem voorgoed is ontzegd. Alleen in de atmosfeer van het 'sensueel-mystiek-geurige Oosten', weet de magiër Hydaspes, zou de bloem van Heliogabalus' ziel 'nog in pracht hebben kunnen ontluiken in de toegestane vervolmaking van hoe ook bijzondere eigenschappen: òvergeplant zoù zij noodlottig, kort maar hevig, vergiftigen zich, en allen, die zij bekoorde...'³⁷

Couperus geeft in *De berg van licht* een minder afkeurende interpretatie van het Oosten dan Lombard in *L'Agonie*. Hoewel ook hij de oosterse cultuur met wellust associeert, staat hij niet per se afwijzend tegenover haar lossere zeden. Bovendien beschrijft hij het Oosten ook als 'mysterieus en mystiek'. In de roman van Lombard zuchten de westerse Romeinen onder het juk van een oosterse tiran; in *De berg van licht* wordt Heliogabalus aanvankelijk met open armen in de stad ontvangen. Het volk staat hem rijendik toe te juichen bij zijn aankomst. Zelfs de gematigde senator Gordianus denkt: 'Gelukkig, dat Rome weêr schitterend zoù zijn en lichtend en vroolijk en kleurig, na vele sombere, eentonige jaren' en voelt 'in zich zwellen een behoefte te juichen, te bewonderen, te

Neêrlands wonder.

Spotprent van
Couperus, door
Louis de Leeuw, in
De Roskam,
november 1915

aanbidden, te leven in maar even tactvol gematigd fêl levensgenot van alle zijn zinnen'.³⁸ Rome, kortom, wordt door de jonge keizer weer tot leven gewekt na een doodse periode.

Toch krijgt de magiër Hydaspes gelijk met zijn sombere toekomstvisie. Na een korte periode van extase raken de Romeinen verzadigd van de oosterse uitbundigheid van Heliogabalus en de cultus van Elagabal. Ze beginnen terug te verlangen naar hun eigen goden en naar een ernstigere, meer ingetogen levensstijl. Maar niet alleen Rome ondervindt de gevolgen van de confrontatie met een andere cultuur; ook de keizer zelf blijft niet onberoerd. Dat blijkt meteen als we hem, aan het begin van het tweede deel, na een intermezzo van enkele maanden voor het eerst als keizer in Rome zien:

Hoe weinig, hij scheen veranderd; hij was niet meer het dansende kind van Emessa. (...) Toen was hij zoo wel Hoogepriester als een onbezorgd kind geweest; nu, eenige maanden ouder, nauwlijks zestien, scheen als met haastigen bloei zijn mystieke man-vrouwelijkheid, te Emessa extatiesch ernstig en devoot, zich ontwikkeld te hebben tot eene, wie dit niet verwachtte, zeer treffende perversiteit. (...) Overgeplant sedert zoo korten tijd, vergiftigde al de daar, in Emessa, hem eigene bloem zijner in incarnatie geweeft hebbende ziel.³⁹

Couperus laat er geen twijfel over bestaan dat deze verandering in het karakter van de keizer een direct gevolg is van zijn 'overplanting' naar Rome. Het Noodlot van Heliogabalus – dat later gepersonifieerd zal worden in de wrede wagenrenner Hierocles – kondigt zich hier al aan. Zodra hij het Oosten verlaat, is de keizer ten dode opgeschreven.

Het evenwicht der seksen

Een laatste aspect dat onze aandacht verdient, is de rol die androgynie speelt in de romans van Couperus en Lombard. Net als in veel andere werken uit het fin de siècle wordt deze eigenschap in zowel *L'Agonie* als *De berg van licht* aan Heliogabalus toegedicht. De keizer streeft ernaar om in zijn lichaam een evenwicht tussen beide seksen te vinden. De motivatie voor dit streven is religieus van aard. Lombard interpreteert de zwarte steen van Elagabal als een fallisch symbool, dat het principe van het Leven representeert.

Aan het begin van Alles verwekte het eenslachtige Leven zichzelf en bracht zichzelf voort; de wereld was niet in staat tot Geluk na de scheiding der seksen; ook bestond de Perfectie eruit de voortbrengende kracht in de Eenheid op te lossen.⁴⁰

Het Leven, met andere woorden, was van oorsprong androgyn en splitste zich in een mannelijke en een vrouwelijke sekse. Alleen door hun hereniging zal de mens kunnen terugkeren naar de oorspronkelijke, transcendente staat van seksuele harmonie. Dergelijke ideeën vinden we in de werken van vele negentiende-eeuwse mystici terug – bijvoorbeeld in *La Décadence latine*, het veeldelige oeuvre van de Franse goeroe Sâr Péladan (1858-1918), die betoogde dat Adam van oorsprong androgyn was geweest, maar door God in twee seksen was gesplitst.⁴¹ In *De berg van licht* geeft de Syrische magiër Hydaspes zijn pupil Bassianus een soortgelijke uitleg. Hij spreekt over de androgyne oermens, 'Adam-Heva (...), onze Vader; Man-Maagd (...), tweeslachtig en enkel-dubbel...' Bassianus zou de Uitverkoren Ziel kunnen zijn, aldus de magiër; degene die is voorbestemd het mannelijke en het vrouwelijke in evenwicht te brengen. In extase roept de wijze man uit:

Het Enkel-Dubbele... O, Bassianus, zoû je de Uitverkoren Ziel zijn... (...) in een lichaam, als een kostbare vaas vol schoonheid; rank de efebe-leden, maar rond de schouders en borsten, de leest dun en de heupen breed, de beenen krachtig, maar luchtig de voeten van zweving, het gelaat zuiver gesneden en vlekkeloos, de mond smachtend en de oogen àl stralend van het gewenschte Licht... Bassianus, o mijn Bassianus, ben je zoo niet? Niet te vrouwelijk, niet te mannelijk, de beide seksen in evenwicht versmolten tot een harmonie...⁴²

Gedurende zijn regering doet de jonge Heliogabalus zijn uiterste best om dit heilige evenwicht te bereiken en te handhaven. Dat gaat hem echter moeilijk af. Enerzijds wordt hij fysiek volwassen en ziet zijn androgyn efebé-lichaam steeds mannelijker worden. Anderzijds voelt hij zich seksueel uitsluitend tot mannen aangetrokken, waardoor zijn ziel 'vervrouwelijkt': hij voelt zich veel meer 'Heva' dan 'Adam' en treedt zelfs als bruid in het huwelijk met zijn minnaar, de ambitieuze bruto Hierocles. Uiteindelijk weet hij het goddelijke Licht niet te bereiken, maar valt ten prooi aan het onafwendbare Noodlot, dat zich aandient in de vorm van woedende soldaten die hem aan de speren rijgen.

In *L'Agonie* faalt de keizer eveneens in zijn streven naar androgynie. Volgens de leer van de Elagabal-cultus moet de jonge heerser zijn lichaam tot de beschikking van alle minnaars stellen, zowel mannen als vrouwen, 'voor het duistere en onverklaarde mysterie van de schepping'.⁴³ Heliogabalus stort zich van de ene orgie in de andere, maar geeft daarbij, net als zijn pendant in *De berg van licht*, de voorkeur aan mannen boven vrouwen. Dat laatste geldt ook voor Atillius, de rechterhand van de keizer, die verliefd is op het jonge zonnepriestertje Madeh en hem voor zichzelf opeist. Atillius vergelijkt zijn liefde voor de jongeman met 'een zwarte bloem, met een zwarte kelk, met zwarte kelkbladen, waarvan de schaduw, met afgehakte fallus, zijn brein bewalmt'.⁴⁴ De zwarte bloem is een decadent symbool dat werd gebruikt om het onnatuurlijke en het kunstmatige te symboliseren. Atillius verwerpt de 'natuurlijke' liefde tussen man en vrouw voor de 'kunstmatige' liefde, die hij als het enige pad naar androgynie beschouwt. Madeh voelt echter dat zijn seksualiteit misvormd is door de 'monsterlijke bloemen' van zijn meesters liefde en probeert zich uit hun verstikkende greep te bevrijden.⁴⁵ Een sleutelpassage aan het einde van de roman wijst erop dat het niet de vleselijke vereniging van man met man is die de androgyne zal voortbrengen, maar spirituele broeder- en zusterliefde.⁴⁶ Lombards androgyne ideaal lijkt daarmee aan te sluiten bij zijn radicale socialistische opvattingen, zoals de literatuurcritica Marie-France David opmerkt: de ideale wereld die in *L'Agonie* doorschemert, is er een van absolute gelijkheid, waarin zelfs de verschillen tussen de seksen zijn opgeheven.⁴⁷

Conclusie

In hun verbeelding van keizer Heliogabalus benadrukken Jean Lombard en Louis Couperus verscheidene aspecten die ook in andere negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse werken over de verguisde heerser te vinden zijn. Zoals we hebben gezien, leggen beide auteurs veel nadruk op de weelde waarmee Heliogabalus zich omringde, schilderen ze hem af als een typische 'oosterling' en verbinden ze de Elagabal-cultus met een streven naar androgynie. Dat maakt het des te opmerkelijker dat ze zulke verschillende oordelen over het keizerlijke vellen. Voor Lombard is de pracht en praal waarmee Heliogabalus ten tonele verschijnt niet meer dan een uiting van de overdaad en decadentie die aan het keizerlijke hof heersen; Couperus daarentegen dicht de jonge heerser een verfijnde smaak toe en presenteert hem nadrukkelijk als kunstenaar. In *L'Agonie* zit Heliogabalus op een dood spoor met de eindeloze orgieën waarin hij zich stort om een staat van androgynie te bereiken; in *De berg van licht* staat de mystieke leer van de Elagabal-cultus niet ter discussie, maar schiet de keizer persoonlijk tekort omdat het vrouwelijke element de overhand in zijn ziel krijgt. Het Oosten behoudt daarmee zijn claim op mystieke wijsheid die in het Westen verloren is gegaan. Zoals Couperus in zijn promotiefolder stelt: 'Er schuilt een diepe mystische Wetenschap achter dat alles, en vermoedelijk hebben onze latere Christelijke Eeuwen heel veel verloren, vergeten, verwaarloosd, van wat de "heidene" reeds zuiver, niet "geloofden", maar "wisten"'.⁴⁸ Dit respect voor veronderstelde oosterse wijsheid ontbreekt volledig in *L'Agonie*, waar het Oosten slechts voor bandeloosheid en praalzucht staat.

In *De berg van licht* keert Couperus zich enkele malen expliciet tegen het christendom. Dat blijkt bijvoorbeeld duidelijk uit de volgende passage, waarin wordt beschreven hoe de mensen toestromen als Heliogabalus tot keizer is uitgeroepen:

Zij riepen hem uit, zij stroomden hem toe, omdat hij aanbiddelijk was, dien Priesterder-Zon. Die tienduizende zielen, noordelijke en zuidelijke: Romeinen en Klein-Aziaten, maar ook Germanen, Galliërs, Britten, Sarmaten, Pannoniërs: zij eeredienden, in het Zuiden, de schoonheid, de antieke, almachtige, overheerschende schoonheid, die twee eeuwen van zich uitbreidend Christendom nog niet hadden kunnen versmoren.⁴⁹

Het is deze schoonheid – een zinnelijke schoonheid die nog niet is bedorven door christelijke preutsheid of zondebesef – die Couperus na aan het hart ligt. Aan het einde van de roman, als de kleurloze Alexander zijn eerste toespraak als keizer houdt, komen de ‘somber gekleede, monnikachtige, slaafsch jubelende Christenen’ uit de coulissen tevoorschijn.⁵⁰ De lezer kan de auteur dan bijna tussen de regels door horen tandenknarsen.

Er is wel gesuggereerd dat Couperus zijn eigen homoseksuele verlangens zou hebben gesublimeerd door in de huid van het priester-keizertje te kruipen, om zo in zijn verbeelding te proeven van geneugten die hem in zijn werkelijke leven niet vergund waren. Zo schrijft Theo Bogaerts in *De antieke wereld van Louis Couperus* dat *De berg van licht* ‘de sluier licht over de intiemste verzuchtingen van de mens Couperus. (...) Nooit heeft de gereïncarneerde Romein die Couperus was, zijn eigen fysieke gefrustreerdheid zo openhartig onthuld.’ Hij is dan ook van mening dat ‘achter Heliogabalus (...) de auteur voortdurend zelf schuil[gaat].’⁵¹ Frédéric Bastet sluit zich in zijn bekende biografie van de Haagse schrijver bij dit standpunt aan. Over de periode waarin *Dionyzos* en *De berg van licht* werden geschreven, zegt hij: ‘In deze jaren voelde Couperus zich een gelukkig en ingewijd mens. (...) Niet alleen had hij zijn eigen androgynе geaardheid volledig geaccepteerd, hij beschouwde deze nu als een hem door de goden geschonken voorrecht.’⁵² Een spotprent die in 1915 in *De Roskam* werd gepubliceerd, lijkt een soortgelijk uitgangspunt te hebben, al ontbreekt hier de sympathie van Bogaerts en Bastet. Op deze afbeelding zien we Couperus in een jurk, op hoge hakken in danshouding staan. Hij heeft een aureool boven zijn hoofd en wordt omringd door tot op de grond gebogen aanbidders. Boven de tekening staat ‘Neêrlands wonder’, eronder ‘Onze charmante Couperus’.⁵³

Of Couperus zich werkelijk vereenzelvigde met Heliogabalus, een frivole efebe die zich door zijn brute minnaar in elkaar laat slaan, valt te betwijfelen. De gematigde senator Gordianus lijkt een meer voor de hand liggende spreekbuis voor de auteur. Deze is zich aan het einde van de roman ‘weemoediglijk bewust... van een Antieke Schoonheid, die, helaas, verwelkte... en een Antieke Vroomheid, die weldra wijkt...’⁵⁴ Lombard mag de doodstrijd van het heidense Rome met goedkeuring hebben beschreven, voor Couperus was het de teloorgang van een vrijzinnige wereld waarnaar hij altijd bleef verlangen. 🍷

¹ Martijn Icks promoveerde in 2008 op een proefschrift over *Heliogabalus*, *Images of Elagabalus*. Elders in dit nummer vindt u een bespreking van dit boek.

Dit artikel is een bewerking van de lezing die Icks op 19 april 2009 gaf op de Genootschapsdag in de Paleiskerk in Den Haag. Hij ontving bij die gelegenheid de Couperuspenning uit handen van scheidend voorzitter Hans Kreuzen. Zie *Korte Arabesken voor een verslag*.

Noten

1. Dit artikel is gebaseerd op het hoofdstuk 'The Decadent Emperor' (p.197-233) uit mijn proefschrift *Images of Elagabalus*. Nijmegen, 2008.
2. Louis Couperus, *De berg van licht. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 24, p.441-442.
3. Cassius Dio LXXX, 13,1-3.
4. Herodianus V, 6,10.
5. *Historia Augusta, Vita Antonini Heliogabali* 17,7.
6. Louis Couperus, *De berg van licht*, p.441-442.
7. Voor meer over Lombard, zie: Étienne Bellot, *Jean Lombard. Sa vie, ses oeuvres* (tweede editie; Parijs 1904). Ter inzage in de Bibliothèque Nationale de France, nr. LN27-51389.
8. Jean Lombard, *L'Agonie*. Parijs, 2002, p.164: 'd'immerger l'Occident dans le pompeux Orient pour l'en ressortir, plus éclatant, comme d'un bain de voluptés, de crimes et d'or.'
9. *Historia Augusta, Vita Severi Alexandri* 9,4.
10. Joris-Karl Huysmans, *À Rebours*. Parijs, 1977, p.120: 'pendant que l'Empire romain branlait sur ses bases, que les folies d'Asie, que les ordures du paganisme coulaient à plein bords'.
11. Voor meer hierover, zie: Jan de Hond, *Verlangen naar het Oosten. Oriëntalisme in de Nederlandse cultuur, ca. 1800-1920*. Leiden, 2008.
12. Louis Jourdan, *La Dernière Nuit d'Héliogabale*. Parijs, 1889, p.12: 'Héliogabale, (...) ce jeune Syrien qui, traînant à sa suite les moeurs et les coutumes asiatiques, avait fait son entrée, dans la capitale de l'empire, sur un char étincelant de gemmes et de dorures, coiffé de la mitre des satrapes, vêtu d'une robe de femme, et portant dans ses mains la symbolique représentation du dieu Hélios, la pierre noire d'Émèse.'
13. A. Villeroy, *Héliogabale. Drame en vers en cinq actes*. Parijs, 1902, p.29: 'Rome doit subsister entière. Il ne faut pas / Qu'un Barbare dans la Voie Sacrée fasse un pas. / Ce serait la livrer entière à l'esclavage. / Aux vices d'Orient hideux!'
14. Dit schilderij bevindt zich momenteel in een privé-collectie.
15. A. Villeroy, *Héliogabale*, p.31: 'doux et blanc comme une fille'.
16. Cassius Dio LXXX, 16,7.
17. Voor meer over literaire en artistieke interpretaties van Heliogabalus als androgyne icoon, zie: M. Icks, "'Niet te vrouwelijk, niet te mannelijk". Keizer Heliogabalus als androgyne icoon in het fin-de-siècle'. In: *Geschiedenis der Geneeskunde* 12 (2007), p.4-10.
18. Luis d'Herdy (pseudoniem van Louis Didier), *La Destinée*. Parijs, 1900, p.172: 'cet empereur merveilleux, cet incomparable artiste'.
19. Luis D'Herdy, *La Destinée*, p.140: 'combien séduisant! combien sympathique!'
20. Jean Richepin, 'Un empereur'. In: Idem, *Les Morts bizarres*. Parijs, 1876, p.63-67, aldaar p.67: 'J'ai dix-huit ans et des passions extraordinaires. J'étais né pour être empereur du temps de la décadence romaine. Mais l'époque actuelle n'est pas bonne pour les fantaisistes. C'est pourquoi je m'en vais. N'ayant pu vivre comme Héliogabale, j'ai au moins voulu mourir comme lui, dans des latrines.'
21. Jean Lombard, *L'Agonie*, p.86. Met dank aan Maaike Koffeman voor de vertaling.
22. Idem, p.180: 'avec, sur sa robe de soie pourpre, des traces humides du viol; la tête tiarée, les yeux cerclés de noir, terribles, ennuyés; les traits fins, tirés.'
23. Louis Couperus, *De berg van licht*, p.441.
24. Idem, p.98; p.80.
25. Idem, p.79.
26. De toonaangevende arts Magnus Hirschfeld (1868-1935) beschouwde homoseksuelen aanvankelijk zelfs als leden van een 'derde sekse' die tussen man en vrouw in stond. Zie: J.D. Steakley, 'Per scientiam ad iustitiam. Magnus Hirschfeld and the sexual politics of innate homosexuality'. In: V.A. Rosario (ed.), *Science and Homosexualities*. New York, 1997, p.133-153.

27. Louis Couperus, *De berg van licht*, p.227-228.
28. Idem, p.311.
29. Idem, p.198-199.
30. *Historia Augusta, Vita Antonini Heliogabali* 33,2-6.
31. Jean Lombard, *L'Agonie*, p.102: 'tant sa vie extraordinaire devait avoir une extraordinaire fin, sans exemple dans les siècles à venir'.
32. Jean Lombard, *L'Agonie*, p.80, p.164. Zie ook noot 8.
33. Idem, p.79.
34. Idem, p.182, p.188.
35. Idem, p.317.
36. Louis Couperus, *De berg van licht*, p.22-23.
37. Idem, p.80.
38. Idem, p.109.
39. Idem, p.48-49.
40. Jean Lombard, *L'Agonie*, p.45: 'Au commencement de Tout, la Vie unisexuelle engendrait et enfantait d'elle-même; le monde était en impuissance de Bonheur depuis la séparation des sexes; aussi, la Perfection consistait-elle à fondre la force génératrice dans l'Unité.'
41. Maarten Klein heeft gewezen op de overeenkomsten tussen de mystieke leer van de Elagabal-cultus in *De berg van licht* en de ideeën van Péladan: *Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Louis Couperus*. Maastricht, 2000, p.157-162, 170-172. Caroline de Westenholz betoogt dat Couperus' interpretatie van de cultus teruggaat op het gnosticisme, het hermeticisme en uiteindelijk het oude shivaïsme: 'Heliogabalus en de Vlam van de Lust. Heilig sensualisme in *De berg van licht*', artikel in vijf delen. In: *Arabesken* 12 (2004) nr. 23, p.4-15; 13 (2005) nr. 25, p.19-27; nr. 26, p.23-33; 14 (2006) nr. 27, p.30-41; nr. 28, p.23-30.
42. Louis Couperus, *De berg van licht*, p.30-31.
43. Jean Lombard, *L'Agonie*, p.184: 'pour le ténébreux et inexplicable mystère de la création'.
44. Idem, p.207: 'une fleur noire, au calice noir, aux sépales noirs, dont l'ombre, en phallus découpée, enfumait son cerveau'.
45. Idem, p.201: 'des fleurs monstrueuses'.
46. Idem, p.395.
47. Marie-France David, 'Présentation'. In: Jean Lombard, *L'Agonie*, p.7-27, aldaar p.15-16. De androgyn werd vaak gebruikt als een symbool voor sociale gelijkheid; zie: A.J.L. Busst, 'The image of the androgyne in the nineteenth century'. In: I. Fletcher (red.), *Romantic Mythologies*. Londen, 1967, p.1-95, aldaar p.12-38.
48. Louis Couperus, *De berg van licht*, p.442.
49. Idem, p.89-90.
50. Idem, p.421-422.
51. Theo Bogaerts, *De antieke wereld van Louis Couperus*. Amsterdam, 1969, p.77, 83-84, 82.
52. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie* (derde editie). Amsterdam, 1989, p.308.
53. Deze afbeelding is gereproduceerd in: N. Maas, 'Diversités du passé'. In: *Maatstaf* 38 (1990), nr.11, p.1-16, aldaar p.2.
54. Louis Couperus, *De berg van licht*, p.422.

De oneindigheid van menselijke verhoudingen

Emeritus hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde en romanschrijver Ton Anbeek heeft een diepe liefde voor Couperus. Dit bleek eerder uit zijn publicaties, waaronder *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1885-1985* (1990) en enkele studies over naturalistische romans. De fascinatie van Anbeek geldt meer het werk van Couperus dan diens leven en richt zich op vele technische, psychologische en maatschappelijke aspecten van Couperus' oeuvre.

Door Rémon van Gemeren

Anbeek heeft het voordeel op de middelbare school twee zeer enthousiaste leraren Nederlands te hebben gehad. De laatste was Sötemann, een bijzonder belezen docent, ook wat betreft Engelse, Franse en Duitse literatuur. 'Als hij zei dat iemand een groot schrijver was, dan was het een groot schrijver. Ik meen hem eens te hebben horen zeggen dat hij Couperus de belangrijkste Nederlandse romanschrijver vond.'

De eerste romans van Couperus die Anbeek las, in zijn middelbareschoolperiode, waren *Eline Vere* en *Van oude mensen*. 'Merkwaardig genoeg, om een grillige reden van het lot, kwam ik maar nooit toe aan *De boeken der kleine zielen*. Ik vond het ook zo dik. Tijdens een vakantie, misschien pas na mijn eindexamen, had ik er een pocketversie van en die heb ik in vier stukken gesneden, wat sommigen nogal barbaars vonden. Wellicht mede hierdoor heb ik een wat eigenzinnig oordeel over dit boek. Het eerste en derde

deel vind ik het mooiste dat er in de Nederlandse literatuur aan proza geschreven is. Het tweede deel is traditioneler, met twee mensen die langs elkaar heen glijden, vol verwachtingen. Het vierde deel, dat een soort sciencefiction is aangezien het zich later afspeelt dan Couperus het schreef, is sterk tijdgebonden door de eugenetische gedachte

'Als je zelf de illusie hebt gehad een roman te kunnen schrijven, merk je hoe moeilijk het is meer dan vier personages tot hun recht te laten komen. Couperus doet dat moeiteloos'

die erin zit. De hoofdfiguur komt uit een decadente familie en trouwt met een wat beperkte, maar gezonde vrouw.'

Het eerste en derde deel zijn voor Anbeek aanvoelbaarder dan de andere twee. 'Ik las laatst dat iemand vond dat *Van oude mensen*... niet zo'n geslaagde roman was door de veelheid aan personages. Toen werd ik een beetje verdrietig. Als je zelf de illusie hebt gehad dat je een roman kunt schrijven, merk je hoe moeilijk het is meer dan vier personages geheel tot hun recht te laten komen. Couperus doet dat moeiteloos

in *Van oude mensen...* en in het eerste deel van *De boeken der kleine zielen*. Je onthoudt ze allemaal. Dat is vaktechnisch een topprestatie. De meeste Nederlandse romans hebben één hoofdfiguur die wat naar z'n navel zit te staren en af en toe iemand tegenkomt.' Couperus weet echter volgens Anbeek een hele wereld op te roepen, met veel verschillende karakters die alle, soms door slechts één zin, tot leven komen. *Zielenschemering* vindt Anbeek ontroerend omdat je daarin – niet voor het eerst (dat was

Ton Anbeek.
Foto: Roeland Fossen

in Emants' werk), maar wel bijna – iemand gek ziet worden. Hierbij speelt een seksuele obsessie. Met het personage Gerrit van Lowe heeft hij dan ook meer voeling dan met Lot Pauws. Het type van de dandy spreekt hem weinig aan.

De verhalenverteller

Anbeek vindt Couperus een verhalenverteller in de goede zin van het woord. 'We hebben het postmodernisme gehad, waarin geëxperimenteerd en gespeeld werd met de verhouding tussen werkelijkheid en fictie, maar dat is absoluut voorbij. Nu krijgt iemand die een goed verhaal vertelt en daarbij een maatschappij doorlicht en in al haar aspecten toont, zijn kans weer.'

Daarmee is niet gezegd dat de toekomst er voor Couperus rooskleurig uitziet. Vele factoren spelen een rol. Couperus is een erg interessante auteur, maar het taalgebruik – overigens niet in *De boeken der kleine zielen* – is voor veel lezers lastig. Soms moet je door een taaie passage heen, ook in de goede boeken. Anbeek noemt in dit verband de opening van *De stille kracht*, die niettemin functioneel is. 'Hier zie je de poëet Couperus

terugkomen, en dat was geen goede poëet. Maar waar hij aan het vertellen gaat, lijkt hij het poëtische te vergeten.'

De boeken die Couperus zelf het mooist vond, beschouwt Anbeek als volkomen onleesbaar, met uitzondering van *De berg van licht*, omdat dit een literair-historisch interessante roman is. Het gaat om boeken als *Psyche*, *Fidessa* en de koningsromans. Eigenlijk is het oeuvre van Couperus voor Anbeek in 1905 afgelopen en dus heel klein. Afgezien van *Eline Vere* schreef hij in de periode 1900-1905 zijn grote werken. De manier waarop Couperus de maatschappij in zijn beste werk beschrijft, is tijdloos, evenals de emoties en verwachtingen. Dat alles blijft herkenbaar. Ook in sommige verhalen laat Couperus dit zien, zoals in 'De binocle' en 'Het afscheid'.

Werk en leven

Het beeld dat veel mensen van Couperus hebben, vindt Anbeek niet geheel juist. Couperus heeft de indruk gewekt dat hij decadent was, dat alles hem kwam aanwaaien en dat hij weinig tijd aan zijn werk besteedde. Dat, toen hij naar Indië ging, de kamer waarin hij zou logeren geverfd moest worden in een kleur die hem aanstond, is malligheid, en overigens ook grappig. Maar hij is een harde werker geweest.

'Wat ik jammer vind, is de nadruk die ligt op de vraag of hij homoseksueel was. We moeten ons erbij neerleggen dat we het niet weten. Neem nu bijvoorbeeld *Extaze*. De mannelijke hoofdfiguur, Taco Quaerts, een echte mannetjesputter, is gebaseerd op jonkheer Ram. Je kunt zeggen dat zowel Jules van Attema als Cecile van Even Couperus zelf is. Maar wat ik veel interessanter vind, is dat de seksuele lust niet van de man komt, maar van de vrouw. Taco heeft het klassieke beeld madonna-hoer, zij [Cecile van Even, RvG] is geclassificeerd als madonna en dat betekent dat het voor hem onmogelijk is een

verhouding te beginnen. Voor zijn seksuele verlangen heeft hij andere vrouwen. Dat was vernieuwend van Couperus en het interesseert mij meer dan alle speculaties. Daarmee moet men ophouden.'

Couperus heeft gezegd dat alles over hem in zijn boeken is te vinden en dat ziet ook Anbeek zo. Seksuele opwinding van een heteroseksueel beschrijft hij ook, weliswaar discreet,

bijvoorbeeld bij de schaatstocht in *Het heilige weten*, waarbij de fysieke ontspanning man en vrouw beiden opwindt. In *Metamorfoze* heeft Couperus als een soort voorloper van het postmodernisme een merkwaardig spel gespeeld met feit en fictie. De schrijver hierin, duidelijk de auteur zelf, heeft boeken geschreven die lijken op die van Couperus, maar er wordt een andere draai aan gegeven. 'Dat is boeiend en moet bestudeerd worden. Ik ken geen schrijver die dat in die tijd zo gedaan heeft. De relatie leggen tussen leven en werk kun je nu en dan doen, maar uiterst voorzichtig. Het ligt veel ingewikkelder dan men soms denkt. Couperus is iemand die erg mystificeert en dat moet je respecteren. Het meerduidige maakt zijn teksten juist modern.'

'Couperus is iemand die erg mystificeert en dat moet je respecteren. Het meerduidige maakt zijn teksten juist modern.'

Beschrijvingen van de maatschappij

Couperus en Hermans zijn voor Anbeek de grootste Nederlandse romanschrijvers. Hermans is een ideeënschrijver, bij Couperus draait het om menselijke verhoudingen. Ideeën aandragen was niet zijn sterkste punt. De ideeën in *Langs lijnen van geleidelijkheid* maken het boek tegenstrijdig. Er is de obsessie - typisch voor het fin de siècle - dat de vrouw door haar eerste minnaar tot echte vrouw wordt gemaakt en daardoor in zeker opzicht afhankelijk van hem blijft. Tegelijkertijd belichaamt Cornélie de Retz een ander maatschappelijk gegeven, namelijk een vrouw die scheidt en een eigen leven wil leiden, wat ontzettend moeilijk was, omdat een alleenstaande vrouw sterk moest zijn en geld moest hebben. Dat brandmerk van haar gestrande huwelijk heeft daarmee niets te maken. Couperus zag dit zelf ook in.

'Het is niet zo dat de ideeën in zijn werk onzinnig of karikaturaal zijn. Zijn socialistische beeld van Brauws in *Het late leven*, dat erg optimistisch is, was in die tijd heel algemeen. Het heeft iets zweverigs, waar we nu allergisch voor zijn. Brauws, die van zeer goede stand is en arbeider wil worden, is iemand die te vergelijken valt met vele studenten uit de jaren zestig. Dergelijke maatschappelijke aspecten in Couperus' werk fascineren me, net als de psychologische, maar de filosofische aspecten boeien me veel minder.'

Eline Vere grijpt Anbeek aan vanwege het portret van de maatschappij dat erin geschilderd wordt, dat breed is en toch nooit triviaal, soms zelfs zeer diepgaand. 'Als het waar is dat Couperus het in één keer opschreef, bijna zonder doorhalingen, is dat fenomenaal. Het is logisch dat dit boek veel jongeren aanspreekt. Er wordt vaak gezegd dat jongeren van nu geen romantiek meer kennen en de hele dag maar met oordopjes in lopen, maar als je ze wat beter leert kennen, zie je dat ze wildromantisch zijn, vol grote dromen. Gelukkig is dat hetzelfde gebleven, net als bij Eline. Haar verliefdheid op een zanger, dat is heel herkenbaar voor een puber. Maar dergelijke onderwerpen lijken tegenwoordig taboe.'

Die roman blijft, zegt Anbeek. 'Het is een klassiek monument voor adolescenten. Bijzonder eraan vind ik ook het einde, dat haast niemand opvalt. Otto trouwt, waaruit blijkt dat het noodlot niet overal fataal toeslaat. Aan vele romans uit die tijd zie je dat Zola's idee van determinerende invloeden geleidelijk aan geloofwaardigheid inboette. Wellicht is het tevens een concessie aan het publiek. Maar Eline heeft ook gewoon pech. Als St. Clare eerder was teruggekomen, was er waarschijnlijk niets gebeurd.'

In *De stille kracht* zegt Couperus duidelijk dat de westerse en oosterse wereld elkaar niet verdragen. 'Als je zo'n boek schrijft, ben je geen voorstander van kolonisatie. Couperus mag dan geen politiek standpunt hebben gehad, maar het boek is beslist antikoloniaal.' Als journalist schreef hij niet altijd even boeiend over de maatschappij, wat volgens Anbeek lag aan zijn stemming. Couperus kon soms ook nogal schmieren. 'Vaak heeft hij evenwel scherpe observaties gemaakt, als hij z'n dag had.' 🐼

Dit is het dertiende deel van een serie vraaggesprekken met literaire auteurs over de betekenis van Couperus voor hun werk.

HET FAVORIETE FRAGMENT VAN... JOS VERSTEEGEN

Twee vrienden bij maanlicht

Wanneer ik af en toe nog eens grijp naar mijn eerste liefde, Louis Couperus, geef ik er de voorkeur aan om een deel ter hand te nemen met feuilletons. De schrijver is daar huiselijk, familiair, als lezer krijg je het gevoel dat je zijn gast bent. Hoewel we nooit precies zullen weten wat in deze stukken waarheid en verdichtsel is, geven ze vaak een gevoel van authenticiteit en directheid. Het rookgordijn van de fictie, per definitie aanwezig in romans, lijkt opgetrokken.

Dierbaar zijn mij de feuilletons over Orlando Orlandini, de stoere Italiaanse man die volgens Bastet is getekend naar Giulio Lodomez, een Italiaan met wie Couperus omging. Wanneer ik de teksten over Orlando lees, krijg ik het gevoel: dit is echt. Hier ben ik Couperus en zijn dagelijks leven wel heel dicht genaderd. 'De lof der luiheid' is zo'n reeks vertellingen waarin Orlando een hoofdrol speelt. Hoe sensueel wordt hij beschreven:

Orlando ligt lang uit. Hij ligt uitgestrekt op den langen stoel, zijn donker hoofd tegen een rood leëren kussen en nooit heb ik zoo een rust bewonderd als in de houding van Orlando. Hij is de kalme, harmonische rust. Hij zoû op dit oogenblik kunnen pozeeren voor den god van de rust. Zijn groot, mooi, sterk lichaam ligt lang uit, op den rug; zijn donkere haren en verbruind gezicht komen prachtig uit op het lichtere rood leëren kussen; zijn eene sterke hand hangt af van de leuning van den stoel; zijn andere houdt de sigarette aan zijn lippen. Zijn oogen zien recht voor zich uit, naar den zilverigen beker der zee daar ginds. Zijn oogleden knippen soms zachtjes. Hij blaast kalm de rook uit. Zijn adem gaat regelmatig en zijn borst is heel breed in zijn slappe hemd, waarlangs zijn flanelen jas wegvalt, ontdekkend de breed leëren bretels, die vast geknoopt zijn aan den heel hoogen band van zijn broek. In zijn houding van volmaakte rust, blijft hij er sterk, gezond en daarom harmonisch uitzien.

Dat is al fraai, maar het wordt nog mooier als de twee mannen bij avond een olijfgaard inlopen, een *locus amoenus* van het zuiverste water: 'Het maanlicht zilvert over de ronde olijvekruinen, en, als altijd, doen de fulpen cypressen tegen de nachtlucht mij aan met een hevige aandoening van schoonheid.' Het tweetal gaat op een verbrokkeld muurtje zitten, Louis leunt tegen Orlando en zwijgt. Daarna volgt mijn favoriete fragment:

- Zit je goed? vraagt Orlando.

- Ja.

- Vindt je de cypressen mooi?

- Ja.

Zijn stem heeft een beetje gespot. Ik sluit mijn oogen.

- Slaap! zegt Orlando, en drukt mij tegen zich.

... Dit even nu vast te houden. Een oogenblik rust te hebben in mijn bewegelijke, veranderlijke ziel. Niemand dan Orlando kan het mij geven. Slaap, heeft hij gezegd, meer uit liefkoozing, dan uit ernst. Maar niet ik... nu slaapt binnen twee minuten, tegen mij aan, zijn hoofd tegen mijn hoofd. Wat is hij kalm, wat slaapt hij kalm! Wat is het heerlijk, zóo kalm te zijn! Het is bijna niet van de wereld. Het is als iets bovenaardsch. Hoe regelmatig gaat zijn korte adem. Hoe kan je, zoo in eens, slapen! En zelve héel kalm geworden, verroer ik mij niet, en zie naar de cypressen.

Ik voel mij, bijna, gelukkig. Maar op den grond van mijn ziel blijft iets trillen, een weemoed... en een nooit te stillen onrust... naar verandering, naar verandering...

Ik ben het, die opzucht en Orlando wordt wakker.

- Heb je geslapen? vraagt hij.

Ik lach. Hij lacht ook.

Uit: 'De lof der luiheid I', *Van en over mijzelf en anderen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 27, p.67-68. Foto: Noam Armonn

Ik vind Louis Couperus een moedig man. In 1905-1906 publiceerde hij zijn historische roman *De berg van licht*, die zindert van de homo-erotiek. Het is bijna niet te geloven dat hij juist in die jaren dat boek durfde uit te brengen, terwijl Jacob Israël de Haan vlak daarvoor, in 1904, stevige moeilijkheden had gekregen door het homoseksuele karakter van zijn roman *Pijpelijntjes*. En hier, in het feuilleton 'De lof der luiheid', haalt Couperus het waagstuk uit om een tedere homo-erotische sfeer in het heden op te roepen, met hemzelf als hoofdpersoon naast Orlando Orlandini. Uitwijken naar een verre geschiedenis met een exotische priester-keizer was niet eens meer nodig. Directer en eerlijker kon hij niet zijn. 🐣

Dit is het veertiende deel in de serie 'Het favoriete fragment van...', waarin verschillende auteurs hun licht laten schijnen op de mooiste, ontroerendste of opmerkelijkste passage uit het werk van Louis Couperus.

Jos Versteegen is dichter. Onlangs verscheen bij uitgeverij Nieuw Amsterdam zijn jongste dichtbundel Slapen bij een warme man.

Dienstbaar aan het boek

‘Een doos fondant met een lading gif erin.’ Zo typeerde regisseur Walter van der Kamp *De stille kracht*.¹ Couperus’ Indische roman was een van de vele boeken die hij met succes voor televisie bewerkte. Van der Kamp overleed op 27 februari jongstleden, 83 jaar oud.

Door Gé Vaartjes

Het is nu bijna niet meer voor te stellen, maar in de periode van pakweg eind jaren zestig tot begin jaren negentig was op de Nederlandse televisie de ene, meer of minder, prestigieuze boekbewerking na de andere te zien. Het jaar 1967 diende dit type productie een stevige injectie toe. De VARA zond toen *The Forsyte Saga* uit, een lange serie naar de romans van John Galsworthy.² Die golden als stoffig en muf, ouderwetse familieromans over drie generaties lief en vooral leed in sleepjurken en pluche. Van dat vooroordeel was het Nederlandse televisiepubliek snel genezen: *The Forsyte Saga* werd een fenomenaal succes, waarvoor men zelfs raadsvergaderingen verzette.

Ook aan Nederlandstalige boekbewerkingen was al iets gedaan; zo had de NCRV in 1967 de serie *De glazen stad* uitgezonden, een bewerking van de gelijknamige roman van de protestants-christelijke auteur P.J. Risseeuw.³ Deze zwart-witserie van televisiepionier Willy van Hemert was een succes en vormde de opmaat voor een grotere productie, die een jaar later werd uitgezonden: *Ritmester Buat*, naar de vrijwel vergeten roman *Elisabeth Musch* van Jacob van Lennep. Het was een co-productie met de KRO en de BRT, en vooral in België werd de serie een groot succes.

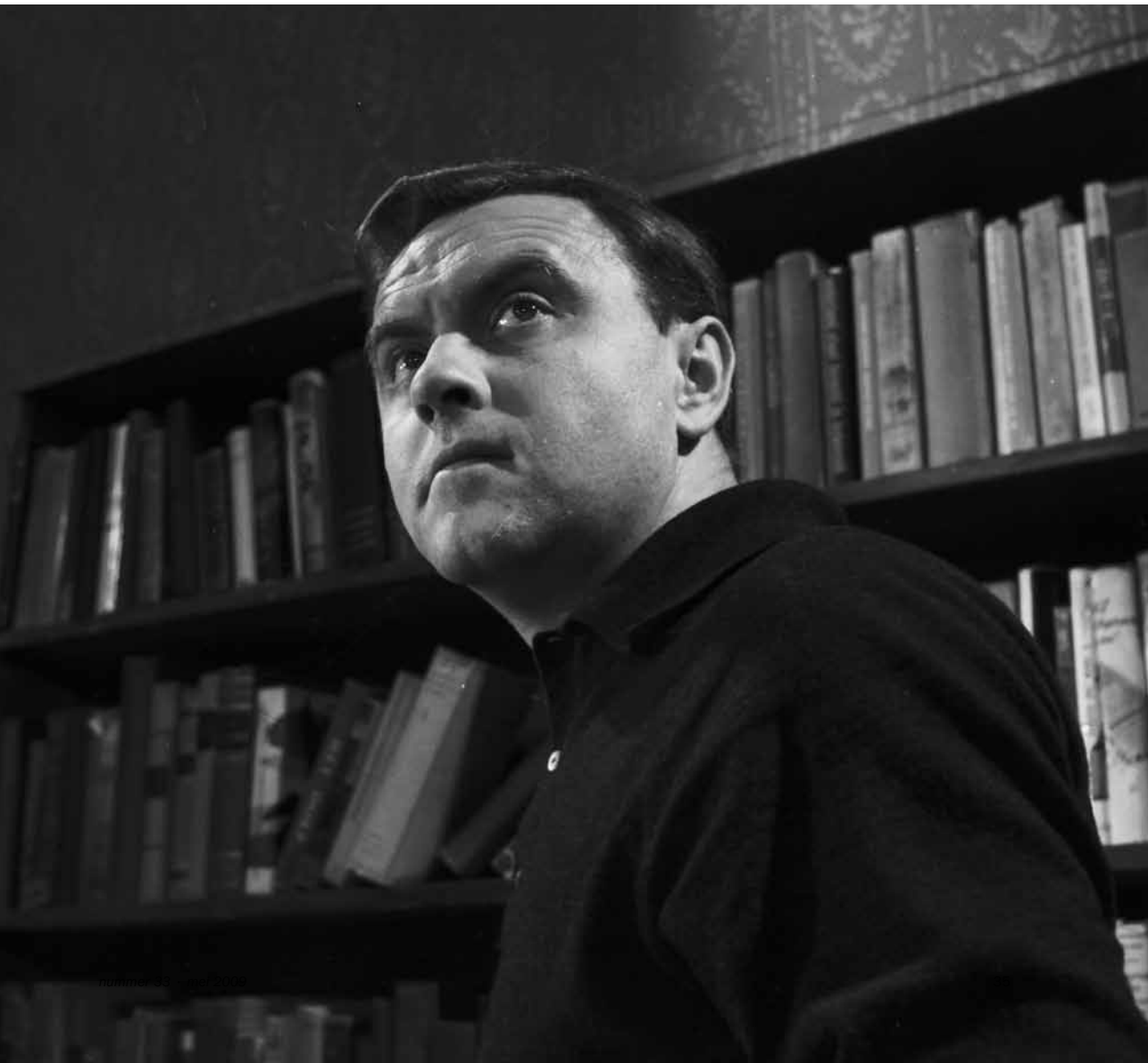
Mede aangemoedigd door de grote belangstelling voor deze series én het eclatante succes van *The Forsyte Saga* gingen de omroepen snuffelen op de zolders van onze literatuur. Een lange reeks series naar boeken was het resultaat. *De boeken der kleine zielen*, een bewerking uit 1969 door Yvonne Keuls⁴ en *De klopp op de deur*,⁵ Jan Staals bewerking uit 1970 van Ina Boudier-Bakkers roman, lagen als ‘familiedrama’ in de lijn van *The Forsyte Saga*. De Nederlandse literatuur bleek voor jaren onuitputtelijk en zorgde voor series waarvan er enkele legendarisch werden, zoals *Bartje* (naar Anne de Vries, door Willy van Hemert, 1972-1973) en *Het wassende water* (naar Herman de Man, door Peter van Gestel/Bram van Erkel, 1985-1986). Walter van der Kamp ontwikkelde zich tot een boegbeeld in het genre.

Restaureren

Van der Kamp werkte als acteur en omroeper voor hij in de jaren vijftig voor de AVRO televisiedrama ging regisseren. Een hoogtepunt was *Requiem voor een zwaargewicht* met Ko van Dijk, uit 1959. Zijn driedelige serie *Villa des Roses*,⁶ naar de roman van Willem Elsschot, was het begin van een reeks hoogwaardige bewerkingen van Nederlandse literaire werken. Van der Kamp heeft er nooit een geheim van gemaakt dat hij zijn series maakte uit bewondering voor de auteurs. ‘Ik wou het doen’, zei hij over zijn Elsschot-bewerking. ‘Niet om zelf iets te maken, maar om Elsschot te restaureren. Omdat ik gewoon die man zo’n ongelooflijk fijne schrijver vind.’⁷

Daarmee was de toon gezet: ook zijn volgende series maakte hij uit liefde voor de boeken en hun auteurs. In 1971 volgde *Karakter*, met een monumentale Ko van Dijk als Dreverhaven en Lex van Delden als Katadreuffe.⁸ En toen, in 1974: *De stille kracht*. De serie was er nooit gekomen als enkele jaren eerder Fons Rademakers zijn zin gekregen had. Rademakers had in 1968 de rechten van *De stille kracht* gekocht en vervolgens was Willem Frederik Hermans naar Indonesië gereisd om te zien of de autoriteiten daar hulp zouden kunnen verlenen bij de filmopnamen. Hermans kwam met teleurstellende indrukken thuis: hij meldde dat de Couperiaanse sfeer helemaal verdwenen was en Rademakers zag van zijn plannen af.⁹ Vijf jaar later kon de AVRO zonder kosten met *De stille kracht* aan de slag, toen in 1973 de auteursrechten op Couperus' werk vervielen.¹⁰ Walter van der Kamp en dramaturg René Solleveld bogen zich over het boek en herschiepen het tot een driedelige serie van lange afleveringen: elk ongeveer 75 minuten.

Walter van der Kamp
in 1959.
Foto: Anefo/J.D. Noske

‘Sóóó saai...’

Het Nederlandse publiek was overigens al klaar voor Couperus: in 1969-1970 had de NCRV met groot succes *De kleine zielen* gepresenteerd, een bewerking door Yvonne Keuls, die een nieuwe golf van aandacht voor Couperus teweegbracht. *De kleine zielen* was nog in zwart-wit opgenomen – eigenlijk heel passend bij de sfeer van het vaak druilerige Den Haag van Couperus –, maar *De stille kracht* kwam in kleur de huiskamers binnen, voor zover er daar al kleurentelevisies stonden.

De serie werd geheel in de studio opgenomen en dat is, zeker nu we verweerd zijn met locatieopnamen, ook goed te zien. De wanden zijn overduidelijk van bordkarton of triplex en wanneer een deur wordt gesloten, scheelt het niet veel of de hele wand trilt als bij een lichte aardstoot. De, overigens schaarse, Indische natuur is een bijeengeraapt botanisch struweel. Maar het zou niet rechtvaardig zijn vanuit een comfortabele positie in 2009 televisiedrama uit 1974 te vonnissen; voor die tijd was het verre van amateuristisch. Wat de aankleding betreft had Van der Kamp er alles aan gedaan zo authentiek mogelijke interieurs te creëren, waarbij het Tropenmuseum hem hielp door objecten uit te lenen. Daarnaast maakte hij gebruik van een grote groep niet-professionele ‘acteurs’ van Indische komaf, die voor een deel als figuranten fungeerden, maar ook belangrijke rollen vervulden. Zo werd de essentiële rol van baboe Oerip gespeeld door Jenny Heetkamp. Zij bracht vanuit haar achtergrond kennis mee, die Van der Kamp inspireerde om dialogen aan te passen. ‘Ik heb nog nooit met zo’n unieke formatie gewerkt’, vond de regisseur na afloop. ‘Niet alleen omdat zij helemaal zichzelf waren en nauwelijks geregisseerd behoeften te worden, maar ook omdat hun aanwezigheid onmisbaar was voor het spel. Zonder hun medewerking zouden wij nooit die sfeer hebben kunnen inbrengen, die wij nu hebben kunnen realiseren.’¹¹ Alle medewerkers ervoeren hun werk als een feest en de laatste opnamedag werd afgesloten met een daverende inktvismaaltijd.

Hoewel in die tijd de bewerking van literatuur voor televisie met argusogen werd gevolgd – Yvonne Keuls had ‘litteraire adviseurs’ (onder wie Hella Haasse) aan haar zijde toen zij *De boeken der kleine zielen* bewerkte – deinsde Van der Kamp er niet voor terug om één ingrijpende wijziging in *De stille kracht* aan te brengen: de figuur Paul van Hove.¹² Hem werd in de mond gelegd wat Couperus in zijn roman betoogt en mijmert en hij fungeert daardoor als spreekbuis van de schrijver. Het nieuwe personage creëerde dus geen afstand tot het boek, maar bracht het juist naderbij. Deze aanpak was typerend voor Van der Kamp.

De stille kracht werd door pers en publiek goed ontvangen.¹³ Scholieren, die toen kennelijk nog naar kwaliteitstelevisie keken, imiteerden op het schoolplein Oerip (‘...praten niet goed over deze...’) en Doddy (‘Sóóó saai...’). Velen herinneren zich de serie als ‘dat verhaal over die douche’, waarmee ze refereren aan de badkamerscène waarin Pleuni Touw als Léonie van Oudijck bespat wordt met sirihi. Het rode sap maakte ongetwijfeld op velen minder indruk dan Pleuni Touw in volle naaktheid: ‘bloot’ op de televisie was in die tijd nog iets bijzonders. Het was immers nog geen zeven jaar geleden dat in oktober 1967 de taboedoorbrekende VPRO Phil Bloom naakt in een rieten stoel aan het volk gepresenteerd had. Naast de kwaliteiten die *De stille kracht* bezat, heeft de naaktscène van Pleuni Touw zeker bijgedragen aan het succes van de serie.

Monument

Ruim een jaar later kwam Van der Kamp met zeven delen *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* en opnieuw dreef bewondering voor de roman hem tot het maken van de serie. ‘Ik ben werkelijk gelukkig, dat ik met zulk voortreffelijk materiaal heb kunnen werken.

Willem Nijholt als Theo van Oudjick, Pleuni Touw als Léonie van Oudjick en Jenny Heetkamp als Oerip in een scène uit de televisieserie *De stille kracht* uit 1974. Foto: Kippa.

Dit soort verhalen, zoals Couperus ze schreef, worden nu niet meer op papier gezet.¹⁴ Hij was apetrots op de cast waarmee hij werkte, allemaal acteurs en actrices die zijn eerste keus waren. Nu, ruim dertig jaar later, blijkt de serie een monument voor grote, inmiddels overleden acteurs: Caro van Eyck, Paul Steenbergen, Joan Rimmelts, Myra Ward, Georgette Hagedoorn, Bob de Lange en Andrea Domburg. Ook deze serie werd geheel in de studio opgenomen, maar de geest van Couperus kwam ook in de in elkaar getimmerde interieurs goed tot zijn recht.

Vergeleken met *De stille kracht* had *Van oude mensen...* veel minder 'actie' en velen vroegen zich dan ook af of Van der Kamp in staat was het 'psychologisch weefsel van herinneringen, vermoedens, wroeging en kleine aanduidingen'¹⁵ over te brengen. In het algemeen vond men dat hij hierin geslaagd was. 'De stilte-met-suspense van het boek heeft Walter van der Kamp in tv-stilten weten te vertalen en dat is heel bijzonder, want intensieve stilte is bijna niet in beeld te brengen.'¹⁶

Andrea Domburg als Otilie Steyn-de Weert, Paul Steenbergen als grootvader Takma en Joan Remmelts als dokter Roelofs in een scène uit de serie *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* uit 1975. Foto: Studio Ltd.

In dezelfde periode als waarin *Van oude mensen...* werd uitgezonden, bracht de NCRV een bewerking van Vestdijks roman *De koperen tuin*. Die werd minder enthousiast ontvangen. Volgens een recensent¹⁷ gedroegen de acteurs zich als 'een groepje spastische kinderen op een schoolreisje', deugde het camerawerk niet, waren de massascènes rommelig en maakte de hele serie duidelijk waarom het Nederlandse televisiedrama, vergeleken bijvoorbeeld met het Engelse, in het algemeen zo'n slechte naam had. Van der Kamp was volgens deze criticus een uitzondering, alleen al door de perfecte wijze waarop hij acteurs wist te casten: 'In ieder geval bewijst Walter van der Kamp, dat hij als een van de weinigen in dit land in staat is een *eigen* televisiedrama te maken. Want wie zich series herinnert als 'De Stille Kracht', 'Lijmen', 'Villa des Roses' of 'Karakter', ziet – alle detailkritiek ten spijt – dat er op een functionele manier wordt gewerkt met acteurs en met een dramatisch gegeven. En dat is al heel wat in dit land.'

In 1982 kwam Van der Kamp nog met een bewerking van *Noodlot*, niet als serie maar als televisietoneel voor één avond. Jeroen Krabbé, Lex van Delden en Linda van Dijck speelden de hoofdrollen in deze Couperusverfilming, die weinig indruk maakte en inmiddels een vergeten productie moet worden genoemd.

Missioneringsdrang

Van der Kamps televisiebewerkingen kwamen niet alleen voort uit liefde en respect voor het boek, maar ook uit missioneringsdrang: hij geloofde dat hij via verantwoorde series 'met inhoud' een groot publiek naar kwaliteit kon laten kijken. Hij ging met de door hem bewonderde boeken om als een tot over zijn oren verliefde, die voor de hele wereld wil getuigen van zijn geluk. Er is nooit onderzoek naar gedaan, maar het zou heel goed kunnen dat kijkers van *Villa des Roses* en *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* lezers zijn geworden van Elsschot en Couperus. Van der Kamps credo luidde: 'Ik ben als bewerker bezig in de geest van de auteur. Je moet geen gefrustreerd schrijver zijn die dingen gaat opvullen of verbeteren. Het bewerken is te vergelijken met het restaureren van schilderijen. Je moet je dienstbaar aan het boek stellen.'¹⁸

Met de recente exhibitionistische toneelbewerkingen van *De stille kracht* en *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* in de herinnering, voelt men voor het werk van Walter van der Kamp bewondering, maar ook weemoed. 🍷

Noten

1. C. Spoor, 'AVRO-regisseur Walter van der Kamp: De Stille Kracht is doos fondant met een lading gif'. In: *De Tijd* 1974, 25 maart.
2. *De Forsyte Saga*, regie: James Cellan Jones, met: Eric Porter, Margaret Tyzack, Nyree Dawn Porter e.a., 1967.
3. *De glazen stad*, regie: Willy van Hemert, met: Hans Boswinkel, John Leddy, Pleuni Touw e.a., 1969.
4. *De kleine zielen*, regie: Bob Löwensein, met: Lex van Delden, Ellen Vogel, Eric Schneider, John van Dreelen, Ton Kuyl, Albert van Dalsum, Luc Lutz e.a., 1969.
5. *De klop op de deur*, regie: Peter Holland, met: Jenny Arean, Louis Borel, Mieke Bos, Ton Kuyl, Mary Smithuysen, Jeanne Verstraete e.a., 1970.
6. Met onder anderen: Bob de Lange, Loudi Nijhoff, Pleuni Touw en Ank van der Moer.
7. M. Blazer, 'Een stelletje wonderlijke mensen'. In: *Televizier* nr.11 (1968, 2 november).
8. Ook met: Andrea Domburg, Jan Blaaser, Anne-Wil Blankers en Coen Flink.
9. M. Thomassen, 'Magie met amateurs'. In: *De Limburger* 1973, 21 maart. Maar vergelijk: <http://www.wfhermans.net/interviews/80/verdaas84.htm>. Hier staat dat Rademakers en Hermans samen naar Indonesië gingen.
10. In die tijd was de vervalperiode vijftig jaar; inmiddels is dat zeventig jaar.
11. "'De stille kracht" nieuwe tv-serie'. In: *De Limburger* 1974, 26 maart.
12. Gespeeld door Ton Kuyl. De cast bestond verder uit Bob de Lange (Van Oudjick), Pleuni Touw (Léonie van Oudjick), Willem Nijholt (Theo), Astrid Ceuleers (Doddi), Petra Laseur (Eva), Caro van Eyck (de raden-adjoe pangéran), Hans Dagelet (Addy), Indra Kamadjojo (de regent van Ngadjwa) e.a.
13. Zie bijvoorbeeld A.G. Kloppers, 'Stille kracht van Couperus fraai tv-spel'. In: *NRC Handelsblad* 1974, 26 maart.
14. 'Walter van der Kamp regisseerde serie om het gegeven en de vorm'. In: (knipsel uit onbekende krant, 1975, 26 november).
15. J. Bromet, 'Men noemt televisie genadeloos omdat zij iemands ware formaat toont'. In: *Elsevier* 1975, 13 december.
16. Idem.
17. Idem.
18. J. Overduin, 'De verlossing'. In: *Televizier*, nr.6 (1975, 8 februari).

Nieuwsbrief Louis Couperus Museum

Hommage aan Bastet

Op het moment van het ter perse gaan van dit museumnieuws is de expositie 'De wereld van Louis Couperus. Een hommage aan Frédéric Bastet', die op 22 november 2008 geopend werd door Patrick Buch, nog in volle gang. Het is verheugend te weten dat de erudiete biografie van Couperus beslist nog niet vergeten is: de tentoonstelling trekt nog steeds enthousiaste bezoekers. Ook de pers heeft interesse getoond. *AD Haagsche Courant* toonde een foto van de muur met portretten van Bastet uit verschillende fasen van zijn leven. De nieuwe literair redacteur van *Den Haag Centraal*, Thijs Kramer, schreef over de tentoonstelling een wat zuinige recensie. Het is te betreuren dat geen van de journalisten de grote tafel met het achttiende-eeuwse servies in de achterkamer van het museum – uit onze eigen collectie – heeft genoemd, terwijl dit toch eigenlijk het pièce de résistance van de tentoonstelling is.

Voor de expositie 'Hommage aan Frédéric Bastet' ontving het museum een financiële bijdrage van de gemeente Den Haag. Hiervan heeft het museum een laptop en een beamer kunnen aanschaffen waarmee powerpointpresentaties kunnen worden gegeven. De presentaties zijn in voorbereiding. De expositie werd op even charmante als amusante wijze geopend door Patrick Buch, jarenlang vriend van Frédéric Bastet. De heer Buch had als Amice van het museum met zijn bureau Buch & Partners Communicatieadviseurs BV de pr voor de tentoonstelling verzorgd. Graag willen wij hem hierbij hartelijk danken! 🍷

Komende tentoonstellingen

21 MEI TOT 15 NOVEMBER 2009

'Louis Couperus Columnist'

Dit jaar is het precies 100 jaar geleden dat Couperus begon met het schrijven van zijn wekelijkse 'stukjes' voor het Haagse dagblad *Het Vaderland*. Reden voor het Louis Couperus Museum om een expositie te organiseren over dit onderwerp.

De roze smoking die Louis Couperus liet maken voor het Grande Redoute, het eindbal van het Carnaval van Nice in februari 1910. Foto genomen op de tentoonstelling 'De weifelende sekse. Opvattingen rond homoseksualiteit rond 1900 en het werk van Louis Couperus', Louis Couperus Museum (winter 2003-2004).

Teleurgesteld over de voortdurend dalende verkoop van zijn romans sloot Couperus eind 1909 een contract met het Haagse dagblad *Het Vaderland* voor het schrijven van een wekelijks 'feuilleton'. Het eerste verscheen op 27 november 1909 in de krant. Afgezien van enkele onderbrekingen heeft Couperus tot een week voor zijn dood in 1923 iedere week een stukje ingeleverd. Het woord 'feuilleton' is hier in wezen misleidend. Wat Couperus in 1909 begon te schrijven, zijn eigenlijk meer 'columns' in de moderne zin van het woord: korte, pittige stukjes over de dingen die om hem heen gebeuren, waarbij de auteur zijn mening niet onder stoelen of banken steekt en niet zelden

de autobiografische invalshoek kiest. Couperus is wel 'de eerste columnist' genoemd. Vooral de columns die gebundeld zijn in *Korte arabesken* en *Legenden van de blauwe kust* waren en zijn het populairst. Een groot aantal hiervan speelt zich af in Couperus' toenmalige woonplaats Nice. Juist deze stukjes zijn zo prachtig te illustreren met behulp van posters, affiches, oude briefkaarten en ander materiaal uit die periode. Couperus raakte niet uitgeschreven over het Carnaval van Nice. Natuurlijk wordt de beroemde roze smoking, die hij liet maken voor het eindbal van het Carnaval van 1910, opnieuw vertoond. Ook zal er voor het eerst in de geschiedenis van ons museum een powerpointpresentatie te zien zijn. Hierin zal onder andere een filmpje van het Carnaval van Nice verwerkt worden.

22 NOVEMBER 2009 TOT 16 MEI 2010
'Anna, Emma en Eline'

De najaarstentoonstelling van het Louis Couperus Museum zal gewijd worden aan een drietal beroemde dames uit de literatuur van het fin de

siècle: Anna Karenina, Emma Bovary en Eline Vere. Stagiaire Nienke Timmers van de Universiteit Leiden heeft onder de leiding van professor Jaap Goedegebuure een scriptie geschreven over dit onderwerp en houdt zich tevens bezig met de inrichting van de expositie. Het ligt in de bedoeling om 'momenten uit het leven van een mondaine vrouw' te laten zien, zoals: een dame in een salon, muzikmakend, theeschenkend, ontvangend, lezend en wat dies meer zij. Ook symbolistische thema's zoals kwijnen en doodsverlangen komen hierbij aan bod. Getoond worden prenten, reproducties en waar mogelijk originelen van Ilya Repin (1844-1930) voor Anna Karenina, van James Tissot (1836-1902) voor Emma Bovary en van onder anderen Antoon van Welie (1866-1956) voor Eline Vere. Daarbij worden poppen opgesteld met de jurken die op de prenten zijn afgebeeld. ♣

Restaurant La Réserve aan de Basse Corniche te Nice, waar Couperus de louche types Bébert le Boucher en André le Pêcheur uit het gelijknamige feuilleton in Korte arabesken mee naartoe wilde nemen. Oude prentbriefkaart (ca. 1905)

Festival Classique

Het 'Festival Classique' is een jaarlijks evenement dat dit jaar zal plaatsvinden in de binnenstad van Den Haag op 12, 13 en 14 juni. Drie dagen lang kan een groot publiek genieten van klassieke muziek op bijzondere locaties. Dit jaar zal er een serie concerten geprogrammeerd worden rondom het thema: 'Louis Couperus en zijn relatie tot de klassieke muziek'. Op zondag 14 juni worden er in de Kloosterkerk koormuziek en liederen uitgevoerd uit *De stille kracht* en *Oostwaarts*. 's Avonds is er een soiree in de Koninklijke Schouwburg, waar onder andere muziek uitgevoerd wordt waaraan Couperus refereert in zijn roman *Eline Vere*. Voor beide concerten zijn losse kaarten te koop. Maar ook is het mogelijk een entreebewijs voor de Serie Couperus aan te schaffen. Daarin worden beide concerten verbonden door een Couperuswandeling onder leiding van gidsen van Residentie Ontdekkingen. Iedere deelnemer ontvangt een entreekaartje voor het Louis Couperus Museum. Dit kaartje kan desgewenst op een andere dag worden gebruikt.

Het volledige programma van het 'Festival Classique' is vanaf 22 april 2009 te vinden op www.festivalclassique.nl. De kaartverkoop start eveneens op deze datum via 0909-3005000. Trouwe bezoekers zullen zich herinneren dat het Louis Couperus Museum in het najaar van 2004 een tentoonstelling heeft georganiseerd onder de titel: 'De oceaan van muziek is voorbij gegolfd... Muziek in het leven van Louis Couperus' (Zie het tentoonstellingsarchief op onze website, www.couperusmuseum.org, expositie nummer 19). Ter gelegenheid van de opening van deze expositie werd op 7 november van dat jaar een concert gegeven met muziek uit het leven van Couperus, uitgevoerd door het Ensemble Pianvoce. Daar waren onder andere te beluisteren de *Rêverie d'un Grandpère*, een compositie van John Ricus Couperus voor zijn kleindochter Johanna Wilhelmina Vlieland Heine, en *Una Notte à Venezia*, het duet van Giovanni Lucantoni dat Eline zong met haar zwager Paul van Raat. Een klein stukje van dit concert is nog te beluisteren op een van de drie virtuele tours op de website van het Louis

Fotoportret van de zanger Louis Dister-Bénard, eerste tenor van de Franse opera te Den Haag en leerling van Seguin, de bariton die het voorbeeld was voor Fabrice in *Eline Vere*.
Collectie Universiteitsbibliotheek, Universiteit van Amsterdam

Couperus Museum. Deze stukken zullen op het concert van het 'Festival Classique' waarschijnlijk weer worden uitgevoerd. Het is goed mogelijk dat de Couperusconcerten dit keer zullen worden uitgezonden door de AVRO. 🎧

Cd's van en over Couperus

Wegens de verhuizing van het Theater Instituut Nederland heeft het Louis Couperus Museum de beschikking gekregen over de laatste cd's van het programma *Van en over Couperus* van Albert Vogel, die gemaakt waren in samenwerking met het Louis Couperus Museum. Zij zijn in het museum te koop voor 9,95 euro. 🎧

Verhalentafel 'Naar Holland'

Op 21 februari startte in Bibliotheek Statenkwartier aan de Valeriusstraat een 'verhalentafel', waar oudere Indische Nederlanders herinneringen konden ophalen aan hun komst naar Nederland. In zeven bijeenkomsten vertelden ze over de voorbereidingen voor hun vertrek, de wederwaardigheden tijdens de reis naar 'Holland', de ontvangst in Nederland en hoe zij hun leven hier opgepakt hebben om uiteindelijk een nieuwe bestemming te vinden. Het Louis Couperus Museum heeft bijgedragen in de vorm van een artikeltje van de hand van de manager van het museum, Leo van den Akker, over de ervaringen van Couperus op dit gebied na zijn drie reizen naar Indië. De verhalen zijn vanaf 23 april te lezen op de website van de bibliotheek: www.bibliotheekdenhaag.nl

Couperushuis Surinamestraat

De Stichting Couperushuis Surinamestraat heeft in deze trieste tijden van economische crisis niet veel goed nieuws. Wel is er een prachtige nieuwe website: www.couperushuis.nl.

De aanschaf van het huis lijkt steeds meer een mooie wensdroom te zullen blijven. Het eerdere contact met een bekende institutionele belegger heeft niet het gewenste resultaat opgeleverd. Er is wel een nieuw lijntje met een culturele investeerder waarvan de Stichting hoopt dat dat tot een positieve

uitkomst zal leiden. Wij moeten blijven hopen dat er een bevlogen geldschieter opstaat die zijn schouders onder het project wil zetten.

Nieuwe bestuursleden

Het bestuur van het Louis Couperus Museum verheugt zich erover twee nieuwe bestuursleden te mogen begroeten. Jessica Mahn, partner bij KPMG, is vanaf 1 januari van dit jaar de nieuwe penningmeester. Zij volgt Ed van Rossum op, die deze functie vanaf de oprichting van het museum had bekleed. Mevrouw Mahn is zeer betrokken bij diverse aspecten van het culturele Haagse leven. Wij voelen ons vereerd dat zij in ons bestuur heeft willen plaatsnemen. Jan Bennink, Human Resources Manager bij de Rechtbank 's-Gravenhage, een van de eerste leden van het Louis Couperus Genootschap en vanaf de oprichting trouw medewerker van het Louis Couperus Museum, is gewoon lid van het bestuur geworden. Zijn ervaring, expertise en jarenlange inzet voor het museum worden zeer op prijs gesteld.

Amices

Het Louis Couperus Museum is, nu de gemeente Den Haag ons inderdaad alle structurele subsidie geweigerd heeft, meer dan ooit afhankelijk van de steun van zijn vrienden. Aan diegenen onder u die zo gul zijn geweest zelfs een hogere bijdrage over te maken: hartelijk, hartelijk dank!

Stichting Couperushuis Surinamestraat

<http://www.couperushuis.nl/>

Couperushuis
Louis Couperus
Stichting
Nieuws
Donateurs
Links
Contact

Red het
huis van
Louis
Couperus

LOUIS COUPERUS
STICHTING

Van en over Couperus en anderen

Verschenen: *Van oude mensen... in Perpetua-reeks*

De roman *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* (1906) is verschenen als achttiende deel in de Perpetua-reeks. Deze prestigieuze serie van uitgeverij Athenaeum-Polak & Van Gennep wordt elke maand met één deel uitgebreid, en zal uiteindelijk honderd klassieke werken uit de wereldliteratuur bevatten. Een jury van zes literatuurkenners (Maarten Asscher, Kees Fens, Arnon Grunberg, Piet Gerbrandy, Hella S. Haasse en Kristien Hemmerechts) selecteerde tachtig meesterwerken; de restende twintig titels mochten worden gekozen door het publiek, dat opvallend genoeg veel Nederlandse klassiekers aan de overwegend internationale lijst toevoegde.

Deze gebonden editie (22,95 euro), tevens de dertigste druk van de roman, wordt afgesloten met een nawoord uit 1984 van de vorig jaar overleden Couperus-biograaf Frédéric Bastet. »

Luxe-editie *Eline Vere* verschenen

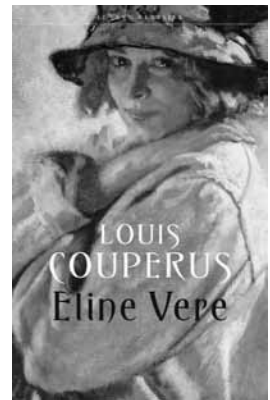
Afgelopen maart was het precies 120 jaar geleden dat *Eline Vere* voor het eerst in boekvorm verscheen. Om dit te vieren is onlangs bij L.J. Veen een luxe-editie van Couperus' eerste roman uitgekomen. Couperuskenners en bezorger van de *Volledige Werken* H.T.M. van Vliet schreef er een uitvoerig nawoord bij, waarin hij aandacht besteedt aan de ontstaansgeschiedenis, receptie en achtergronden van de roman. Ook onderwerpt hij de inhoud en structuur aan een degelijke, uitputtende analyse. '[L]oom, verveeld, ontzenuwd en melancholisch. Dit zijn de trefwoorden waarmee Couperus haar [Eline] in het hele boek beschrijft,' aldus Van Vliet. Hij signaleert verschillende motieven en structurelementen in de roman die volgens hem kenmerkend zijn voor Couperus' gehele oeuvre. 'Frans Netscher, Couperus' jeugdvriend en zelf

ook schrijver, vond de structuur van *Eline Vere* "gebrekkelig" en zelfs "menigmaal hulpeloos". Maar niets is minder waar! De bouw van de roman is juist een van zijn kwaliteiten. Alles heeft een specifieke, zinvolle functie binnen het geheel. Dat geldt voor zowel ieder van de lange rij personages als voor de vele plaatsen en gebeurtenissen.'

De beschreven plaatsen en steden komen niet echt tot leven, schrijft Van Vliet. 'Weliswaar worden er veel bekende straten genoemd, maar Couperus tekent de hogere Haagse kringen toch vooral in hun mondaine leven van diners en soirees.

En dat vindt plaats binnenskamers in slechts enkele huizen. Deze kleine fysieke speelruimte is symbolisch voor het beperkte geestelijke wereldje waarin de Haagse beau monde zich beweegt. Het lijkt wel alsof de personages zich geheel van

de buitenwereld hebben afgesloten. Zelfs als ze de schouwburg bezoeken of 's zomers naar Scheveningen gaan, komen ze weer dezelfde vrienden en kennissen tegen. Deze geslotenheid van de Haagse wereld is een van de oorzaken van Eline's overspannen zenuwen en melancholie.' De luxe-editie van *Eline Vere* is nu overal verkrijgbaar en kost 24,90 euro. »

Kleykamp, de geschiedenis van een kunsthandel

Bij uitgeverij Waanders verscheen *Kleykamp*. De geschiedenis van een kunsthandel ca. 1900-1968. In het boek beschrijven verschillende auteurs de geschiedenis van de kunsthandel die begin twin-

tigste eeuw langdurig het middelpunt was van het culturele leven in Den Haag. Natuurlijk is hierin een prominente rol voor Louis Couperus weggelegd, die in Huize Kleykamp enkele van zijn fameuze voordrachten hield. Ook werd de auteur op deze plek op grootse wijze gehuldigd ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag.

Over kunstzaal Kleykamp en Louis Couperus is al eerder geschreven, maar de auteurs konden nu beschikken over niet eerder openbaar gemaakte documentatie van de erven Kleykamp. De herinneringen van Pieter Kleykamp, die de kunsthandel samen met zijn vrouw bestierde, hebben aardige anekdotes opgeleverd, bijvoorbeeld over een licht hysterische Couperus op de middag voor een van die voordrachten. De enige bekende filmbeelden van Couperus zijn in 1923 genomen voor Huize Kleykamp, vlak voor de huldigingsfestiviteiten. Bij die gelegenheid zou Couperus aan Pieter Kleykamp hebben toevertrouwd dat hij niet ouder dan zestig jaar wilde worden. Mocht dat wel het geval zijn, dan zou hij een zeereis maken om ergens overboord te springen. Een maand na de viering overleed hij. 📖

Hoorcollege over Eline Vere op cd

Bij uitgeverij Home Academy verscheen een zestal cd's met hoorcolleges van Maarten van Buuren over beroemde romans waarin overspelige vrouwen centraal staan. Van Buuren, als hoogle- raar Franse taal- en letterkunde verbonden aan de Universiteit Utrecht, plaatst de schrijvers en hun

romans in een cultuurhistorisch perspectief en toont aan dat de conventies van de tijd waarin de vrouwen leven, hun zelfbeeld bepalen. Hoewel Eline Vere met de beste wil ter wereld toch moeilijk een overspelig personage genoemd kan worden, heeft ook zij een plekje gekregen in de serie, samen met onder anderen Madame Bovary, Anna Karenina en Effi Briest.

Overspelige Vrouwen. Hoorcollege over desperate housewives in de wereldliteratuur, de derde titel uit de reeks van de NRC Handelsblad Academie, is verkrijgbaar voor 37,50 euro. 📖

In het voetspoor van Louis Couperus

Enige tijd geleden kwam Karin Peterson, oud-voorzitter van het Louis Couperus Genootschap, min of meer per toeval op het spoor van een fraaie collectie foto's van het Indische Pasoeroean van rond 1900. Deze foto's, uit de nalatenschap van resident André Salmon, tonen het plaatsje zoals Couperus het gezien en in *De stille kracht* onder de naam Laboewangi vereeuwigd heeft. Nadat Peterson enkele voorbeelden uit de verzameling had gepubliceerd in *Arabesken*, ontstond al snel het plan om een boek samen te stellen dat recht zou doen aan de unieke waarde van de collectie. Dit boek is in april verschenen bij KIT Publishers en werd feestelijk gepresenteerd op de Genootschapsdag 2009. *In het voetspoor van Louis Couperus* (29,50 euro) bevat meer dan 130 foto's, gemaakt door de firma Salzwedel uit Soerabaja ter gelegenheid van het afscheid van resident André Salmon. Niet alleen de steden Pasoeroean, Bangil en Malang zijn in beeld gebracht, ook portretteerde Salzwedel de mensen die de residentie Pasoeroean bevolkten: inlanders, rijke Chinezen, opiumgebruikers, militairen, arbeiders op de suiker- en koffieondernemingen en Nederlandse bestuursambtenaren. Rond 1900 logeerde Louis Couperus in het residentiehuis bij zijn zwager Gerard Valette, de opvolger van Salmon. Daar schreef hij het grootste deel van *De stille kracht*, waarin Pasoeroean een grote rol speelt. Zijn beschrijving van 'het doodstille plaatsje van Indisch-binnenlandsche sluimering' sluit in vele opzichten naadloos aan bij de foto's in deze

uitgave. Naast het commentaar van Karin Peterson bij de afbeeldingen bevat het boek een bijdrage van fotohistoricus Steven Wachlin over fotograaf Salzwedel. 🐾

Couperus en de islam

Elders in dit nummer vindt u een bespreking van José Buschmans boek *Een dandy in de Oriënt. Couperus in Afrika*. Ze behandelt daarin onder andere Couperus en de islam. Toeval of niet, ook Jan Fontijn blijkt gefascineerd door dit onderwerp. 'Voor Couperus was de islam in de eerste plaats een godsdienst met een bepaalde stemming, een gemoedsgesteldheid die kenmerkend was voor de wereld van het Oosten.' Aldus de neerlandicus in zijn essay 'Weemoed op weemoed gestapeld. De melancholie van de islam', dat onlangs in *Tirade* (nummer 427, maart 2009) verscheen. In dit essay onderzoekt Fontijn de overeenkomsten tussen Couperus, de contemporaine schrijver van haremromans Pierre Loti en de avontuurlijke woestijnreiziger Isabelle Eberhardt, die alledrie de 'melancholie van de islam' beschreven. Vooral de vergelijking met Loti levert interessante inzichten op in het 'oriëntalisme' van Couperus. Thema's als melancholie, fantasie, exotisme, het verleden als tegengesteld aan een – onbevredigend – heden en de 'broosheid der dingen' treft men zowel in Loti's *Figures et choses qui passaient* (uit 1898!) als bij de auteur van *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan...*

'Bastet, de biograaf van Couperus, meent dat diens indrukken van het Midden-Oosten oppervlakkig blijven. Ik ben het daar niet mee eens,' schrijft Fontijn. 'Het picturale oog waarmee hij de oosterse werkelijkheid bekeek verraadt een grote vertrouwdheid met de oosterse traditie in de

negentiende-eeuwse schilderkunst in binnen- en buitenland (...). Zonder overdrijving kan men stellen dat het leven van Louis Couperus door de wereld van het Oosten werd bepaald.'

Couperus verwerkte zijn indrukken van het Oosten onder andere in de postuum uitgegeven bundel reisverslagen *Oostwaarts* en in de roman *De ongelukkige*. Fontijn vergeet ook niet de passage uit *De stille kracht* te citeren, waarin resident Van Oudijck door de Arabische wijk van Laboewangi rijdt, een 'stadsdeelte nog tragischer geheimzinnig dan het notabele Laboewangi', dat 'het onuitzeggbare mysterie [scheen] uit te donzen als iets van den Islâm, dat zich verspreidde over de héele stad, of het de Islâm was, die de fatale melancholie van levensgelatenheid uitduisterde in den huiverenden, geluideloozen avond...'

Tirade is te koop bij de betere boekhandel of kan besteld worden via www.tirade.nu. Een los nummer kost 12,50 euro. 🐾

'Vin jij dat ook zoo'n engert, die Couperus?'

De digitalisering van ons cultureel erfgoed neemt de laatste jaren een hoge vlucht. Steeds meer archieven, fotocollectie's, tijdschriften en boeken worden op internet openbaar toegankelijk gemaakt. Dit maakt (literair-)historisch onderzoek niet alleen een stuk gemakkelijker en prettiger, het vergroot ook aanzienlijk de kans om toevallige ontdekkingen te doen. Want laten we eerlijk zijn: welke Couperusonderzoeker zou in een fysieke bibliotheek alle jaargangen van het *Zalt-Bommelsch Nieuws- en Advertentieblad* napluizen in de hoop iets van zijn gading te vinden? Maar goed, als het onvolprezen blad tóch online staat, welke moeite kost het dan om even 'Couperus' als trefwoord in te typen? En dan blijkt achter één treffer de volgende tekst schuil te gaan:

Couperus – de groote – kwam een rekening betalen. Hij had lakschoenen aan en zeer lichte slobkousen. Hij droeg een demi-saison, waarvan de kleur 'schwankte' tusschen groen en bruin.

Een beige deukhoed dekte zijn schedel.
'Juffrouw, meneer Couperus, Hoogewal, wenscht zijn rekening te betalen', annonceerde een bediende.
'O ja' – de juffrouw, die juist haar kasboek zit bij te werken, hoort maar ter nauwernood.
Dan krijgt ze het papier onder de oogen, mechanisch grijpt ze naar de huistelefoon:
'Hallo – hallo' – er komt niemand – nog eens bellen, venijnig – 'hallo – ja, – meneer Couperus, Hoogewal, zeven gulden vijf en dertig'. Met vlugge routinebewegingen worden de telefoonknopjes bewerkt – de rekening wordt gecrediteerd, wéér gaat het belletje – Tik – tik: 'Hallo – ja - goed?'
Het geld wordt gewisseld – de rekening komt te liggen op het loketje, waarvoor Couperus – de sublieme – staat. Klets – klets, patst het geld er naast.

'Alstublieft meneer, dank u wel meneer' ratelen vlug de woorden, die bij het rekening betalen behoren, evenals het telefoontje voor de contrôle.

Is er iets van medelijdende nieuwsgierigheid in zijn troebelen godenblik, wanneer de precieuse schrijver door het loketraampje ziet naar de juffrouw-van-de-kassa?

Hij gaat heen en, wellicht verteederd door de tegenstelling van het stralende zomerweer buiten en de steeds bij kunstlicht geldwisselende kassa-juffrouw, zegt hij, zéér beminnelijk: 'Goeden morgen'.

'Goeie morgen meneer' antwoordt de knecht van de expeditie-onderneming, die iederen dag komt hooren, 'of er ook iets voor Amsterdam is'.

'Dag – meneer', zegt, veraf, de juffrouw: 'zes, vijftien, negentien, vijf en twintig, vijf en.....'

Als Couperus buiten loopt te peinzen 'over zichzelf en anderen' keert de juffrouw zich nog even om. 'Zeg Truus, vin jij dat ook zoo'n engert, die Couperus? Hè, die vent heeft een gezicht.....'

(Uit: *Zalt-Bommelsch Nieuws- en Advertentieblad* 1920, 5 maart)

Jammer genoeg ontbreekt elke context. Gaat het om een verzinsel, een parodie? Of heeft een verslaggever deze o-zo-pijnlijke anekdote daadwerkelijk uit de mond van die brutale winkeljuffrouw opgetekend?

Nog een literair-historisch curiosumpje: het *Rotterdamsch Nieuwsblad* (1931, 13 augustus) weet te melden dat Fred Batten voor het speciale Couperusnummer van *De Schakelaar* Martinus Nijhoff benaderde voor een bijdrage 'treffend van persoonlijk accent en vol van wezenlijken inhoud'. De dichter kwam vervolgens met de volgende limerick:

Waarde Heer Frederik Batten,
Ik zou een **Louis** willen jatten,
Om toerend langs zee
In een huur-**Coupé**
Rustig een slaapje te vatten.

Het gedichtje werd overigens door de redacteur geweigerd.

Het zijn natuurlijk zomaar wat aardigheden. Maar wat het bovenstaande wel aantoon, is dat er nog zo veel te ontdekken valt, ook uit minder gangbare bronnen. Het is niet uit te sluiten dat in de nabije toekomst, als er meer kranten en tijdschriften online beschikbaar komen, er iets belangwekkenders dan dat Couperus een 'engert' is komt bovendien. Dankzij het onvolprezen internet. ♣

Eline Vere als gratis luisterboek

Sinds november vorig jaar is bij LibriVox (librivox.org) de roman *Eline Vere* als luisterboek te downloaden. LibriVox is een vrijwilligersorganisatie die boeken waarop geen auteursrechten meer gelden, als gratis audiobestand uitgeeft. Op de website zijn tientallen romans in allerlei talen als luisterboek beschikbaar. *Eline Vere* werd ingesproken door Carola Janssen, die eerder voor LibriVox de roman *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* en de twee verhalen 'De dochter van Blauwbaard' en 'Van het altijd verliefde godinnetje' opnam. Binnenkort zal ook het sprookje 'Van dagen en seizoenen' uit *Over lichtende dremfels* op de website te vinden zijn.

Eline Vere is beschikbaar als zip-bestand, als losse bestanden (mp3 of ogg) en als podcast. De totale opnameduur bedraagt zeventien uur en dertien minuten. ♣

Pannenkoek

'Het wordt pas erg als Nederlanders elkaar niet meer verstaan. Zo ver zijn we nog lang niet, ofschoon vooral ouderen de chatboxtaal niet begrijpen, terwijl woorden die u en ik gewoon vinden voor heel wat jongeren weer onbegrijpelijk zijn. Ik liet mijn studenten Couperus lezen. Ze hadden geen idee wat flaneren betekent. Ze dachten aan het in de brand steken van een pannenkoek. Bij een dressoir dachten ze aan een peignoir.'

(Hoogleraar taalkunde Joop van der Horst in *De Telegraaf* 2008, 22 november)

Het echte ding

'Als mensen al lezen, kun je denken, waarom zouden ze dan ook naar een Letterkundig Museum moeten? Literatuur is een immaterieel iets – de geest. Voor Het meisje met de parel van Vermeer moet je het echte ding in het Mauritshuis gaan zien. Maar het echte literaire ding is niet het handschrift of een brief, laat staan het roze carnavalskostuum van Couperus – dat zijn ten hoogste verwijzingen naar waar het om gaat: de teksten.'

(Anton Korteweg bij zijn aftreden als directeur van het Letterkundig Museum in *de Volkskrant* 2008, 19 december)

Zijden kamerjas

'Den Haag is voor mij een stad van heimwee. Het Den Haag, stad van de lege paleizen, is niet meer. Wel van de volle moskeeën en van de heren als Wilders die hun haar blonderen en de stad waar op de zolders niet Couperus vergeelt, maar waar wiet wordt geteeld. Het oude Den Haag is er nog wel, maar je moet goed zoeken. Nog altijd kun je er op een vroege zondagochtend zo'n mooie chique man in een zijden kamerjas z'n hondje zien uitlaten.'

(Cabaretier Paul van Vliet in de *Haagsche Courant* 2008, 27 december)

Sombere nevels

'Er heerst van oudsher veel mist en mistroostigheid in het Nederlandse literaire weer, vooral in de negentiende en vroeg-twintigste

eeuw wisten ze er raad mee. Frans Coenen, Couperus, Van Oudshoorn, allemaal grossierden ze in sombere nevels en vuile misten, weerkundige omstandigheden die de morose stemmingen in het hoofd moesten begeleiden. En als het een keertje per ongeluk mooi weer was, zoals in Hildebrands *Camera Obscura*, "Hoe warm het was, en hoe ver", of meer recentelijk in Siebelinks romans, was het weer snikheet en ook bepaald geen pretje.'

(Rob Schouten in *Trouw* 2009, 21 januari)

Grafkist

'De groep die altijd al potjes pindakaas mee op vakantie nam, stemt nu op Wilders en Trots Op Nederland. Wie tot de intellectuele elite wil behoren, kan daarom het beste al het Nederlandse maar afzweren. Zelfs Murakami leest men veiligheidshalve in Engelse vertaling. Deze groep is doorgaans te herkennen aan planken met verzamelde werken in verzamelcassettes. Alle delen Proust. Plato compleet. Zoals je een opzichtige Rolex draagt. (...) Sommige verzamelaars hebben wél bij De Slegte het boxje verzameld werk van Reve gehaald, of bij de Selexyz de complete grafkist Couperus. Nederlanders, maar in acceptabel gemummificeerde vorm. Bij mij is het allemaal opgehouden bij Reve. Opvallend aan deze types is dat ze sinds De avonden ook nooit meer gelachen hebben. Ze zijn zelf al een beetje gemummificeerd. Laat ze maar lekker versterven, met hun Nescio.'

(Christiaan Weijts in *De Groene Amsterdammer* 2009, 11 maart)

Minachting

'Hou nou toch op! Dat zijn toch verplichtinkjes van niets voor die mensen. Meestal geven ze er blijk van literatuur te minachten, ik geef daar tal van voorbeelden van in mijn boek. Beatrix heeft tegen Frédéric Bastet gezegd: "Couperus? U mag hem helemaal van mij hebben." En van zo'n mens moet ik dan een prijs aanvaarden?'

(Jeroen Brouwers, als antwoord op de suggestie van Elsbeth Etty dat ook een republiek als hij moet kunnen waarderen dat het Koninklijk Huis zich iets aan cultuur gelegen laat liggen.

In: *NRC* 2009, 18 april)

Korte Arabesken

Couperuspenningen 2008 en 2009 uitgereikt

De Couperuspenning, een gezamenlijk initiatief van het Louis Couperus Genootschap en het Louis Couperus Museum, wordt jaarlijks toegekend aan een persoon die zich op buitengewone wijze heeft ingezet om de nagedachtenis aan Louis Couperus levend te houden. In 2006 werd de prijs voor het eerst uitgereikt aan José Buschman, mede-oprichter van het Louis Couperus Genootschap. Neerlandicus Maarten Klein ontving de bronzen penning in 2007.

Op 22 november 2008 werd de penning uitgereikt aan Eugenie Boer, tijdens een feestelijke bijeenkomst in het Louis Couperus Museum, waarvan zij ruim tien jaar de conservator was. In die tijd werd door haar veel werk verricht. Onder andere was ze betrokken bij de restauratie van het standbeeld van de schrijver door Lambertus Sondaar in de Surinamestraat in Den Haag. De Couperuspenning is voor Eugenie Boer 'een mooie herinnering aan een interessante periode, gewijd aan de grote schrijver Louis Couperus.' Wel noemt ze het 'een triest gegeven dat enkele maanden na mijn afscheid van het museum de eminente Couperuskenner Frédéric Bastet overleed. Alsof het zo voorbeschikt was. Tot op het laatst kon ik bij hem terecht voor informatie of support.' Frédéric Bastet ondersteunde het initiatief tot de Couperuspenning financieel. Als conservator van het Louis Couperus Museum was Eugenie Boer zelf daar natuurlijk ook nauw bij betrokken. 'Met de kunstenares Mariette Mulder heb ik toen interessante gesprekken gevoerd over vorm en inhoud van de penning. Maar – geloof mij als ik zeg dat ik toen natuurlijk geenszins vermoedde dat ik deze penning ooit een plaatsje in mijn eigen huis zou kunnen geven', aldus Boer.

Martijn Icks, van wie u in dit nummer het artikel kunt lezen 'L'Agonie versus De berg van licht: beelden van Heliogabalus bij Couperus en Lombard', ontving de Couperuspenning voor het jaar 2009. Dit gebeurde na afloop van zijn

Martijn Icks krijgt de Couperuspenning 2009 uitgereikt uit handen van scheidend voorzitter Hans Kreuzen

lezing tijdens de jaarlijkse bijeenkomst van het Louis Couperus Genootschap. Natuurlijk dankt Icks de onderscheiding in de eerste plaats aan zijn verdiensten voor de Couperusstudie. 'Maar door de Couperuspenning uit te reiken aan een veelbelovende historicus van nog geen dertig jaar oud, willen we ook andere jonge wetenschappers stimuleren zich met Couperus bezig te houden, en te laten zien wat er op dat gebied nog allemaal mogelijk is', aldus scheidend voorzitter Hans Kreuzen.

Martijn Icks publiceerde in 2006 het Couperus Cahier *Heliogabalus: geschiedenis, droom en nachtmerrie. Historische achtergronden bij De berg van licht*. In 2009 promoveerde hij op het proefschrift *Images of Elagabalus*, waarin de historicus de beeldvorming van de jonge keizer door de eeuwen heen onder de loep neemt. Zie elders in dit nummer voor een bespreking van dit boek. ▶

Petra Teunissen-Nijse neemt voorzitterschap van Hans Kreuzen over

Op de jaarlijkse Louis Couperus Genootschapsdag (zie voor een verslag hieronder) hebben de donateurs afscheid kunnen nemen van Hans

Kreuzen als voorzitter van het Genootschap. Petra Teunissen-Nijse, die voor velen onder hen geen onbekende zal zijn, nam de hamer over.

Hans Kreuzen, die met bijna acht jaar de langstzittende voorzitter is geweest, werd na zijn aantreden in 2001 meteen voor de leeuwen geworpen bij de organisatie van 'Bastet 75 jaar' in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Deze vuurproef doorstond hij uitstekend en deze vormde de basis voor het vakkundig medeorganiseren en leiden van de jaarlijkse Genootschapsdagen en de tweede en derde lustrumvieringen in het Kurhaus. Men zal ongetwijfeld, onder veel meer, de onderkoelde humor missen waarmee hij als ceremoniemeester bij die gelegenheden optrad.

Gelukkig blijft Hans Kreuzen betrokken bij het Genootschap als mederedacteur van het *Couperus Cahier* en als gids bij de Couperuswandelingen. Het bestuur bedankt hem bij deze hartelijk voor zijn jarenlange inzet.

Daarnaast verwelkomt het bestuur Petra Teunissen-Nijse, die al eerder, van 1993 tot 1998, zeer nauw bij het Genootschap betrokken was. Zij nam deel aan de redactie van het *Nieuwsbulletin*, de voorloper van *Arabesken*, en introduceerde de Couperus Cahiers in 1995.

Petra Teunissen-Nijse verklaarde 'bijzonder verrast' te zijn toen ze werd gevraagd het voorzitterschap van Hans Kreuzen over te nemen. Maar ze heeft deze functie met groot enthousiasme aanvaard. 'Het Genootschap staat nu weliswaar voor heel andere uitdagingen dan in 1993', aldus Teunissen, 'maar ik ben nog even enthousiast. Couperus wist zelf hoe belangrijk geestdrift is: "En als iemand enthoeziast is, heeft hij mij reeds driekwart gewonnen." Ik hoop samen met mijn medebestuurleden velen voor Couperus' werk te winnen.' Daar sluit het bestuur zich natuurlijk van harte bij aan. ♣

'Cultuurguerillero' E.M. Beekman overleden

Eric Montague ('Monty') Beekman, redacteur en inleider van *The Hidden Force*, de Engelse vertaling van *De stille kracht*, is op 4 november 2008 in Northampton, Massachusetts overleden. Beekman

werd in 1939 in Amsterdam geboren, woonde na de oorlog een tijd in Indonesië en trok in 1957 naar de Verenigde Staten. Door middel van allerlei baantjes hield hij zich in leven, tot hij erin slaagde aan de universiteiten van Berkeley en Harvard zijn doctorsgraad Literatuurwetenschap te behalen. Vervolgens werd hij hoogleraar Germanistiek en Nederlandse literatuur, taal en cultuur aan de universiteit van Massachusetts.

Beekman vertaalde werk van onder anderen Multatuli en Paul van Ostaijen en hield zich met name bezig met Nederlandse koloniale literatuur. Hij stelde de twaalfdelige *Library of the Indies* samen en publiceerde het lijvige *Troubled Pleasures. Dutch Colonial Literature from the East Indies, 1600-1950*, in 1998 in het Nederlands verschenen onder de titel *Paradijzen van weleer*. Hij was de man achter de herziene uitgave van *The Hidden Force*, vertaald door Alexander Teixeira de Mattos.

Naar verluidt kreeg Beekman soms post ter attentie van 'Mr. L. Couperus'. Met hem verliest de Nederlandse cultuur een 'guerillastrijder' (in zijn eigen woorden) en een groot kenner van de koloniale literatuur. ♣

Genootschapsdag 2009

Afgelopen zondag 19 april, een stralende voorjaarsdag, vond wederom een Genootschapsdag plaats, dit keer niet in de Waalse kerk zoals gewoonlijk, maar in de Paleiskerk in de Paleisstraat. Het bestuur had door een razendsnelle actie deze locatie weten te reserveren na een geheel onverwachte en zeer late afzegging door de Waalse kerk. In de wandelgang hoorde men gonzen dat in ieder geval de stoelen hier comfortabeler gevonden worden dan de harde stijve banken van onze vaste stek.

Bij binnenkomst werden de bezoekers vergast op de lieflijke klanken uit drie dwarsfluiten, bespeeld door Desiree Ceulemans, Victorine Dijkstra en Laura van de Pelt, die hier voor het eerst als trio optraden. In zijn welkomstwoord begroette scheidend voorzitter Hans Kreuzen met name de aanwezige twee oud-voorzitters Karin Peterson en José Buschman. Vervolgens vroeg hij om een minuut stilte om de op 30 juni 2008 overleden, alom gewaardeerde

Alle voorzitters van het Louis Couperus Genootschap bijeen. Van links naar rechts en in chronologische volgorde: José Buschman (mede-oprichter), Karin Peterson, Hans Kreuzen en de kersverse voorzitter Petra Teunissen-Nijse.

Couperuskenner bij uitstek Frédéric Bastet te gedenken. Verder vermeldde de voorzitter een wijziging in de samenstelling van zowel bestuur als redactie. Petra Teunissen wordt de nieuwe voorzitter van het Genootschap; Liesje Schreuders is de nieuwe hoofdredacteur van *Arabesken*. Oud-hoofdredacteur Peter Hoffman blijft lid van het bestuur en redacteur van louiscouperus.nl. Hierna was het woord aan Karin Peterson, samensteller van het fraaie fotoboek *In het voetspoor van Louis Couperus. Pasoeroean door de lens van Salzwebel*. In haar korte toelichting ging Karin Peterson in op de ontstaansgeschiedenis van het boek: een fotocollectie van ruim 130 foto's, gemaakt door fotograaf H.W.A. Versnel, die rond 1900 de leiding had over studio Salzwebel in Soerabaja. De fotocollectie, het afscheidscadeau voor vertrekend resident André Salmon in 1899, is in het bezit van de familie Peter. De weduwe van mr. R.A.P. Peter, achterkleinzoon van resident Salmon, ontving het eerste exemplaar van het boek uit handen van de kleinzoon van de fotograaf, de heer Versnel. De lezing van de dag werd gehouden door Martijn Icks, onder de titel *'L'Agonie versus De berg van licht: beelden van Heliogabalus bij Couperus en Lombard'*. (De tekst van deze lezing is nagenoeg ongewijzigd geplaatst elders in dit nummer van *Arabesken*.) Voorzitter Kreuzen had Icks, in december 2008 gepromoveerd op de dissertatie *Images of*

Elagabalus, geïntroduceerd door onder meer te wijzen op zijn bijdrage aan de totstandkoming van de tentoonstelling 'De weifelende sekse' (2003-2004) in het Couperus Museum, en op het door hem geschreven essay in Couperus Cahier X: *Heliogabalus: geschiedenis, droom en nachtmerrie. Historische achtergronden bij De berg van licht*.

In de pauze was er gelegenheid om te neuzen in de uitgestalde boeken en uiteraard om een exemplaar te kopen. Karin Peterson signeerde haar nieuwe fotoboek; ook José Buschman was aanwezig met haar recentelijk verschenen *Een dandy in de Oriënt. Louis Couperus in Afrika*.

Na de pauze droeg acteur Rein Edzard op dramatische wijze Couperus' verhaal 'De naumachie' voor. Hij werd hierbij muzikaal ondersteund door Jeanne de Leeuw op de vleugel. Voorganger, en wellicht voorbeeld, van Edzard was Albert Vogel, wiens voordracht van 'De naumachie' op 'geluidsdrager' bewaard is gebleven.

Het laatste onderdeel van de genootschapsdag was de wisseling van het voorzitterschap. Hans Kreuzen nam afscheid na ruim zeven jaren, waarin hij vele activiteiten ontplooidde voor de goede Couperuszaak. De nieuwe voorzitter Petra Teunissen stelde zich voor aan de aanwezigen.

De Genootschapsdag 2009 werd afgesloten onder het genot van een al dan niet alcoholisch drankje en een laatste zonnestraal. ☛

Recensies

Martijn Icks. *Images of Elagabalus*.

Nijmegen, 2008, 339 blz., ISBN 978-90-9023679-7. (Academisch proefschrift, niet in de handel verkrijgbaar)

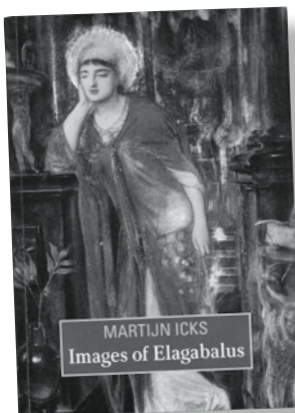
Tiran, icoon of anti-held?

In december 2008 promoveerde Martijn Icks op *Images of Elagabalus*. De regering en het *Nachleben* van keizer Heliogabalus worden hierin gereconstrueerd aan de hand van historisch bewijsmateriaal en voorbeelden van kunst door de eeuwen heen – ook Couperus' *De berg van licht* komt aan bod. Een boeiende studie is het resultaat. Icks betoont zich echter weinig schatplichtig aan voorgaande onderzoekers.

Van 29 tot 31 juli werd in Trinity College, Cambridge een internationaal symposium gehouden onder de titel 'Varian Symposium'; Jan Bennink heeft er indertijd in *Arabesken* verslag van gedaan.¹ Het symposium was georganiseerd door Leonardo de Arrizabalaga y Prado, een Amerikaan van Spaanse afkomst die in Trinity Engelse en Spaanse literatuur heeft gestudeerd. Een zeventiental onderzoekers uit alle hoeken van de wereld was uitgenodigd – waaronder Martijn Icks en ikzelf – om vanuit hun specifieke invalshoek of discipline een lezing te houden over de diverse aspecten van de historische of de legendarische Romeinse keizer Marcus Aurelius Antoninus, bij ons beter bekend als Heliogabalus (die regeerde van 218-222).²

Prado's voornaamste queeste was om het dichte web van feit en fictie dat in de loop der eeuwen is ontstaan rond dit keizertje en zijn korte regering te ontrafelen. Een van de vragen hierbij was: hoe is het mogelijk dat een heerser die niets dan wangedrag en misdaden op zijn naam heeft staan – er is zelfs geen enkel bouwwerk uit de Romeinse tijd aan te wijzen dat aan zijn regering herinnert – tot op de dag van vandaag de wereld fascineert, in zulke mate dat er zelfs nachtclubs en politieke partijen naar hem zijn genoemd? Prado's boek *The Emperor Elagabalus; Fact or Fiction* verschijnt later dit jaar bij Cambridge University Press. Het is de bedoeling dat er een boek over het *Nachleben* van de keizer in geschiedenis, kunst en literatuur op volgt, gebaseerd op het tweede deel van het genoemde symposium. Het merendeel van de lezingen is tot nu toe nog steeds niet gepubliceerd, al staat een aantal ervan inmiddels wel op internet.³ De website over het symposium komt moeizaam tot stand.

Martijn Icks' in 2008 uitgekomen proefschrift *Images of Elagabalus* behandelt veel van de onderwerpen die op het genoemde symposium aan de orde kwamen en heeft dezelfde opbouw. Zoals de titel aanduidt, gaat het de schrijver om de verschillende 'beelden' van de regering van het keizertje; zodoende behandelt hij, behalve de historische bronnen, ook standbeelden, schilderijen, opera's, toneelstukken en romans (zoals Couperus' *De berg van licht*) van de oudheid tot nu. Nachtclubs en politieke partijen komen niet aan bod. Doel is de reconstructie van Heliogabalus' regering en de interpretatie daarvan, door middel van 'images', door de tijden heen. In hoofdstuk één tot en met vier komt het historische bewijsmateriaal van munten en inscripties aan bod, gevolgd door de verschillende verhandelingen van de historiografen

uit de klassieke oudheid, en ten slotte die van de Byzantijnse geschiedschrijvers. Het *Nachleben* van de keizer in kunst en literatuur komt aan de orde in hoofdstuk vijf tot en met zeven. Dat deel laat zich grofweg indelen in drie subthema's: de oerslechte tiran, de intrigerende 'decadent' en de moderne heerser.

Religieuze revolutie

Voor ons Couperuskenners is het natuurlijk interessant – voor zover we dit niet al wisten – om te kunnen constateren dat Couperus zich vrij nauwkeurig aan de historische bronnen heeft gehouden. De door Couperus zelf geciteerde schrijvers Dio Cassius, Herodianus en de anonieme auteur van de *Historia Augusta* komen bij Icks uitgebreid aan de orde.

De regering van Heliogabalus werd, zoals gezegd, niet gekenmerkt door enige belangrijke feiten. Er werden geen spectaculaire veldslagen geleverd, geen speciale hervormingen doorgevoerd, geen bijzondere gebouwen neergezet. Het enige waarmee zijn regering zich onderscheidde, was een uiterst curieuze religieuze revolutie: de Romeinse oppergod Jupiter werd onttroond ten gunste van de Syrische zonnegod 'Heliogabal', die werd aanbeden in de vorm van een zwarte steen, vermoedelijk een komeet, uit Emessa. Het keizertje lijkt inderdaad zeer religieus te zijn geweest. Jean Réville, een bron die Couperus zeer waarschijnlijk ook geraadpleegd heeft, wees hier al op.⁴

Toch had de ongewone en voor klassieke Romeinen buitengewoon shockerende religieuze omwenteling niet meteen plaats. In de eerste twee jaar van Heliogabalus' regering lag de nadruk vooral op zijn deugden, goede daden en Romeinse afkomst – hij zou een bastaardzoon zijn geweest van keizer Caracalla. Pas vanaf 220 kwam zijn priesterschap van Heliogabal op de voorgrond. Het is boeiend om te lezen hoe deze omwenteling kan worden afgeleid uit de iconografie van de bewaard gebleven munten. Vanaf 220 werd de keizer opeens afgebeeld tijdens offerhandelingen en in 'oriëntaalse' kleding, terwijl Jupiter het veld heeft moeten ruimen voor een zwarte steen. Heliogabalus werd echter nooit als een 'incarnatie' van de zonnegod gezien, schrijft Icks. We hoeven dan ook niet aan te nemen dat Couperus Romeinse munten heeft bestudeerd, zelfs al worden er een paar genoemd in de studie van Duviquet, die hij waarschijnlijk gebruikte als bron voor *De berg van licht*.⁵

De ommekeer in de waardering van de mythe rond Heliogabalus had plaats in de tweede helft van de negentiende eeuw, toen de figuur van het keizertje een 'icoon' werd. De tot dan toe negatieve noties van perversiteit, wreedheid, oosterse sensualiteit en dubieuze seksualiteit waarmee het fenomeen Heliogabalus altijd was geassocieerd, werden tijdens het decadentisme juist intrigerend gevonden. In de jaren zestig van de twintigste eeuw had wederom een cultuuromslag plaats. Was tot dan toe de strenge Romeinse moraal steeds het criterium geweest voor zijn gedrag, nu werd die moraal zelf aan de orde gesteld. De mythische keizer werd een rebelse antiheld, een 'hippie', zou men kunnen zeggen, al gebruikt Icks dat woord niet.

Zuinigheid

Icks' boek is vlot geschreven in goed, leesbaar Engels. Slechts een enkel foutje verraadt de hand van de niet-Engelse auteur. 'Ancient scholars', bijvoorbeeld, zijn stokoude geleerden en niet diegenen die de oudheid bestuderen, wat bedoeld wordt.⁶ Maar hoe meer ik vorderde in dit fascinerende verslag over de 'beelden' van Heliogabalus door de eeuwen heen, hoe meer het mij begon te verbazen dat Icks in zijn bonte

verzameling met geen woord, maar dan ook geen woord refereert aan het symposium in Cambridge waar wij beiden aan hebben deelgenomen, en waar veel van precies dezelfde onderwerpen de revue passeerden. Als het zijn bedoeling was om een zo compleet mogelijke inventaris op te maken van alle culturele en artistieke interpretaties van het fenomeen Heliogabalus tot op de dag van vandaag, waarom negeert de auteur dan een vrij recent symposium dat aan *precies* datzelfde onderwerp was gewijd? Is hier boze opzet in het spel?

Een historische topos is natuurlijk niemands persoonlijk eigendom. Icks was al bezig met zijn onderzoek toen hij Leo Prado ontmoette en werd uitgenodigd voor het symposium. Het feit dat Icks Prado in de inleiding slechts noemt als een 'fellow researcher' en diens vele publicaties over het onderwerp – die de Spanjaard hem volgens Icks⁷ wel degelijk deed toekomen – in het geheel niet heeft opgenomen in zijn bibliografie, getuigt echter van een zekere zuinigheid ten opzichte van zijn bronnenmateriaal.

Prado attendeerde Icks bijvoorbeeld op het classicistische toneelstuk *Bassianus Varius Heliogabalus* van Gysbert Tyssen; het was niet meer dan correct geweest dat in een voetnoot te vermelden. Zelf was ik enigszins verbaasd toen ik in het najaar van 2007 – nota bene op de website van het Louis Couperus Genootschap – een artikel aangekondigd zag van de hand van Martijn Icks over de onderwerpen van mijn eigen drie lezingen op het symposium destijds: Heliogabalus in het werk van Jean Lombard, Louis Couperus en Gustav Adolf Mossa⁸ – maar dit ter zijde. Aangezien Icks in zijn proefschrift op geen enkele manier refereert aan het symposium in Cambridge, is hij ook gedwongen de inhoud van de daar gehouden lezingen te negeren, al brengt hij de besproken onderwerpen wel degelijk ter tafel.

De conclusie van *Images of Elagabalus* geeft als het ware antwoord op de door Prado op het 'Varian symposium' gestelde vraag. Het gaat er niet om dat de wandaden van het legendarische keizertje in de loop der eeuwen allengs werden vergeolijkt: 'It is our appreciation of these things that has changed.'⁹ Een weinig hemelbestormende afronding van een boeiende studie.

Zelf kan ik niet anders dan concluderen dat als deze veelbelovende jonge geleerde verder wil gaan op de ingeslagen weg, hij wel zal moeten leren hoffelijker te zijn ten opzichte van zijn collega-onderzoekers. ♣ (Caroline de Westenholz)

Noten

1. 'Varian Symposium in Cambridge'. In: *Arabesken* 13 (2005, november), nr.26, p.37-40.
2. 'Varius' is volgens Prado de enige historisch juiste naam voor Heliogabalus.
3. Zie: www.couperusmuseum.org/varian/index.html.
4. Zie: Jean Réville, *La Religion à Rome sous les Sévères*. Parijs, 1886.
5. Georges Duviquet (red.), *Héliogabale raconté par les historiens grecs et latins*. Parijs, 1903. Zie *Images of Elagabalus*, p.236-237.
6. *Images of Elagabalus*, p.242.
7. 'My fellow scholar Leonardo de Arrizabalaga y Prado, who shares my interest in the *Nachleben* of Elagabalus, has kindly provided me with his findings, which represent the fruits of ten years of research.' *Images of Elagabalus*, p.23.
8. Icks noemt ook nog Simeon Solomon. Zie: 'Niet te vrouwelijk, niet te mannelijk. Keizer Heliogabalus als androgyn icoon in het fin-de-siècle'. In: *Tijdschrift der Geneeskunde* 12 (2007), nr.1, p.4-10.
9. *Images of Elagabalus*, p.281.

José Buschman, *Een dandy in de Oriënt. Louis Couperus in Afrika.*

Amsterdam, 2009, 157 blz., ISBN 978-90-5937140-8, 16,90 euro

De islam is niet spannend

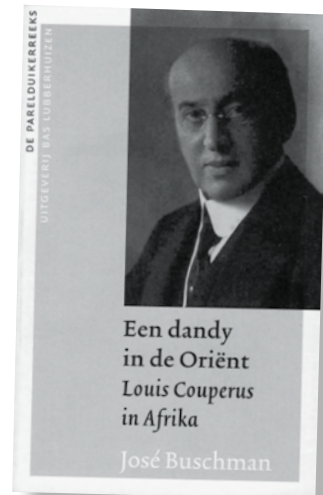
Couperus en de islam...! In 1920-21 trok Couperus met zijn echtgenote zes maanden door Frans Algerije en Tunesië, en schreef een verslag van zijn belevenissen voor de *Haagsche Post*. In onze tijd waarin alles wat met islam te maken heeft beschouwd wordt als voorpaginanieuws, kan je als lezer bijna niet anders dan met hooggespannen verwachtingen aan dit reisverslag beginnen.

Couperus, die Haagse dandy, van wie gefluisterd werd dat hij een voorkeur had voor het eigen geslacht, maakte een rondreis door Noord-Afrika, het toenmalige Thailand van de jongensliefde! Couperus, die zich zo goed kon inleven in zijn vrouwelijke romanpersonages, bezocht de islamitische wereld, waar de onderdrukking van vrouwen aan de orde van de dag is! Dat moet wel tot een sensationeel reisverslag leiden, als niet van sensuele uitspattingen dan toch wel van de botsing tussen Couperus' verfijnde West-Europese cultuur en de harde werkelijkheid van de islam.

Maar helaas, het verslag dat Couperus schreef is saai en middelmatig, en beantwoordt nergens aan onze hedendaagse vooronderstellingen. Clichés over Victoriaanse repressie die haar uitlaatklep slechts vindt in een mysterieuze, sensuele Oriënt zijn er niet in terug te vinden. Ook blijkt Couperus onze obsessie met de islam – en dan vooral met de problematische, afwijkende aspecten ervan – niet te delen. Hij zwijgt over mannelijke prostitutie en rept met geen woord over de onderdrukking van de vrouw, noch in gunstige, noch in afkeurende zin. Nergens verhaalt hij van een sensationele botsing tussen zijn eigen achtergrond en de islam. Het enige in Noord-Afrika waar de schrijver lyrisch over raakt, zijn de antieke Romeinse ruïnes die hij er aantreft. Verder sluit hij zich op in zijn hotelkamer om een busreis over te schrijven uit een reisbrochure.

José Buschman wijdde een hele monografie aan Couperus' tegenvallende reisverslag. Ze besteedt een hoofdstuk aan het navertellen van de onopmerkelijke reisbrieven; in een tweede hoofdstuk analyseert ze tot in detail het manuscript van het reisverslag. Nee, ook dat bevat geen sappige passages die later zijn doorgehaald. De onderzoekster lijkt zich er niet bij te kunnen neerleggen dat zelfs al dat aandachtig staren naar de tekst en het manuscript niets oplevert. Bijkans vertwijfeld vraagt ze zich af: 'Hoe is het mogelijk dat een schrijver die zich, ook naar eigen zeggen, zo goed kon inleven in zijn vrouwelijke romanpersonages, zo weinig empathie opricht voor de vrouwen die hij in de Maghreb weliswaar niet kón ontmoeten, maar die hij daar wél in miserabele omstandigheden aanwezig wist?'¹ Onder die middelmatigheid, onder dit zwijgen van zo een groot auteur moet toch wel iets verborgen zitten?

In haar laatste hoofdstuk geeft Buschman een sensationele draai aan haar boek en komt met een opvallende these: het was er wel, maar het werd onderdrukt! Couperus' zwijgen en zijn

opvallende middelmatigheid in de reisbrieven waren het gevolg van zowel seksuele als maatschappelijke repressie. De Haagse romancier zou al die problematische aspecten van de Noord-Afrikaanse samenleving, zoals jongensprostitutie en vrouwenonderdrukking, wel gezien en meegemaakt hebben, maar er niet over hebben durven schrijven. Oorzaak daarvan was 'een dieperliggende, psychisch inwerkende terughoudendheid die een kenmerkend bestanddeel uitmaakt van het sublimerend schrijverschap van de dandy',² een terughoudendheid die de onderzoekster even later specificeert als 'de existentiële vrees om door het lezerspubliek te worden afgewezen.'

Een spannende these, maar bij nader inzien niet erg waarschijnlijk en zelfs een beetje goedkoop. We zijn kennelijk zo overtuigd van onze huidige vooronderstellingen over de islam, dat wanneer een auteur van bijna honderd jaar geleden deze niet waarmaakt, we liever de schuld leggen bij Couperus, dan die eigen vooronderstellingen eens aan een nader onderzoek te onderwerpen. Toch is dat laatste hier het meest verhelderend. Zou het niet kunnen dat de problematische aspecten van de islam wat minder alomtegenwoordig en direct in het oog springend zijn dan wij als moderne mediaconsumenten verwachten? Is de islam wel zo fundamenteel anders, dat ieder contact ermee wel moet ontaarden in een sensationeel conflict? Zou het niet kunnen dat zelfs de islam wel eens gewoon en alledaags is?

Ook de middelmatigheid van Couperus' reisbrieven zou wel eens een veel prozaïscher oorzaak kunnen hebben dan existentiële angst voor zijn lezers. Is het niet veel voor de hand liggender om te concluderen dat Couperus zich op zijn reis simpelweg verveelde? Hij was uit het druilerige Holland vertrokken om in vervoering te raken door een bezoek aan een andere cultuur, maar in vergelijking met Java, Italië en de klassieke oudheid viel Noord-Afrika hem eigenlijk tegen. Misschien is dat de reden dat hij alleen echt verrukt is van de antieke ruïnes die hij bezoekt, en voor de rest van de tijd zijn toevlucht zoekt in een boek over boksen. ♣ (Johan Weststeijn*)

*Johan Weststeijn is arabist aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Noten

1. *Een dandy in de Oriënt*, p.137.
2. *Idem*, p.138.

Colofon

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Zeventiende jaargang, nummer 33, mei 2009
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Postbus 11637
2502 AP Den Haag
Telefoon: 06 - 3034 9196
E-mail: arabesken@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
- Redactie** Rémon van Gemeren
Liesje Schreuders (eindredactie)
Susanne Onel
Menno Voskuil
- Vormgeving** Pim Oxener BNO, Boskoop
- Drukker** Macula, Boskoop
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 18,15. Losse nummers zijn voor € 6,80 te bestellen door overmaking van het bedrag en vermelding van het gewenste nummer op giro 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* gelieve als Word-document te sturen naar arabesken@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden.

Tenzij uitdrukkelijk anders is vermeld berust de verantwoordelijkheid voor de inhoud van deze uitgave bij het bestuur van de Stichting Louis Couperus Genootschap. Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door:

ISSN 1567-8067

Louis
Couperus
Genootschap